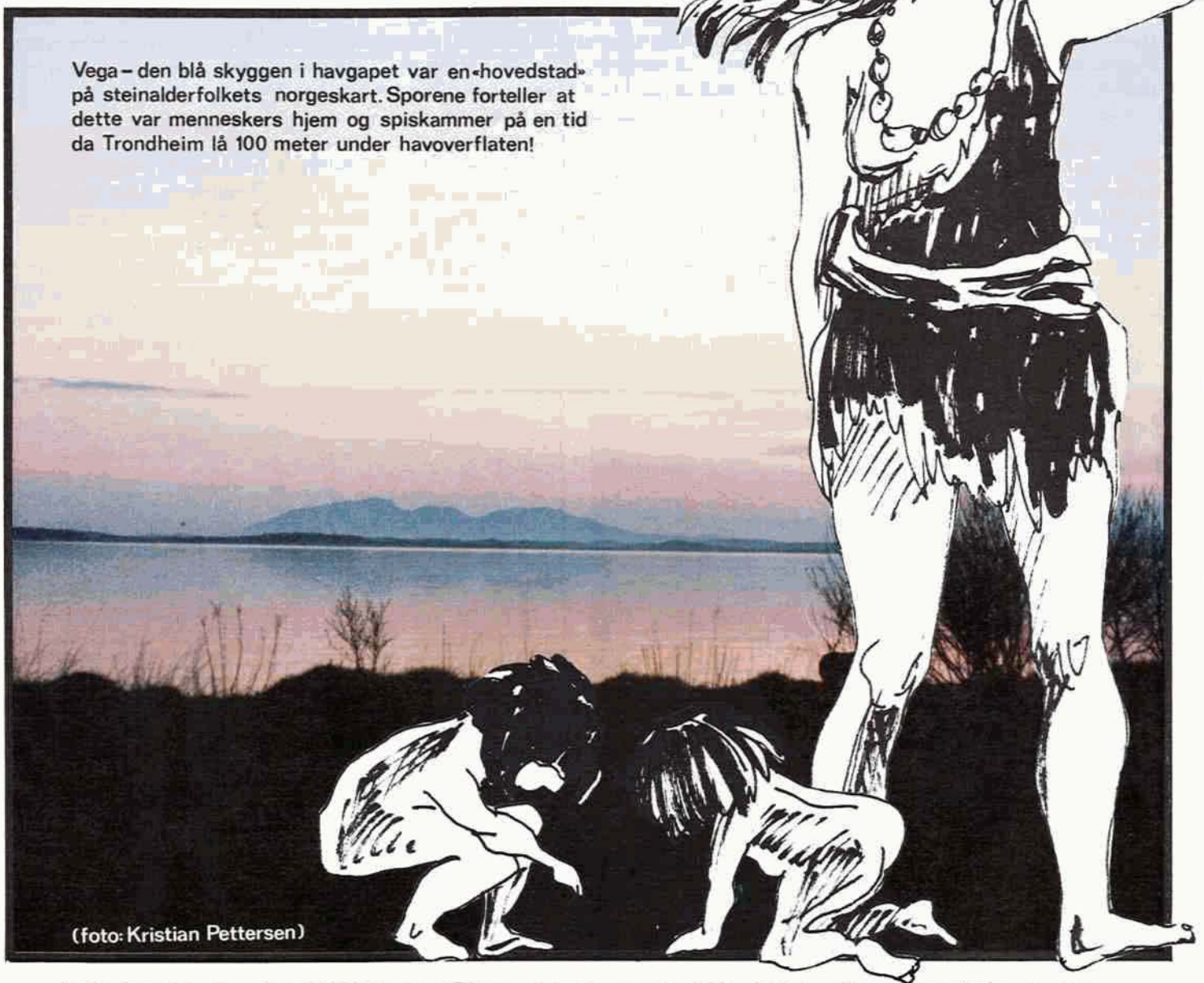

SPØR

-fortidsnytt
fra midt-norge

NR.1 1986

Vega – den blå skyggen i havgapet var en «hovedstad» på steinalderfolkets norgeskart. Sporene forteller at dette var menneskers hjem og spiskammer på en tid da Trondheim lå 100 meter under havoverflaten!

(foto: Kristian Pettersen)

«DEN FØRSTE BOSETTING»

redaktøren

KJÆRE LESER

Velkommen som leser av vårt nye tidsskrift om mennesket i fortiden! Vi håper dette må bli et talerør for oss som til daglig strever med å kaste lys over svunne tider og glemte handlinger, og at det også kan bli et nyttig forum for alle interesserte som ønsker å bidra med synspunkter, opplysninger og spørsmål omkring vår fortid. Vi ønsker å legge spesiell vekt på det som har skjedd innenfor vårt eget museumsdistrikt - dvs. Nord- og Sør-Trøndelag, nordre del av Møre og Romsdal og søndre del av Helgeland. Men dette vil ikke være til hinder for å skue videre utover. Ofte er det nødvendig for å forstå hva som har skjedd på det lokale plan. Vi kommer også til å bevege oss over en lang tidsskala - fra vår nyeste historie og bakover til den fjerneste fortid.

Alt som skjer rundt oss i dag har sin bakgrunn i og forutsetning i det som skjedde i går - forstår vi mer av dette, vil vi også forstå samtiden bedre.

Kanskje kan slik kunnskap til og med gjøre det lettere for oss å oppfatte og forutse utviklingstendenser i fremtiden? Kunnskap om fortidens mennesker - på alle ulike trinn i utviklingen - kan også gjøre det lettere for oss å forstå hvor mangfoldig mennesket egentlig er, hvilke uante ressurser vi sitter inne med når det gjelder å finne utveier å overleve på. Kanskje kan vi også gjennom studiet av mennesket i fortiden lettere få øye på de utfordringer, både i og utenfor oss selv, vi står overfor i dagens situasjon. Mange tidligere utfordringer er blitt løst, men disse fremkaller i sin tur nye, fordi vi hele tiden påvirker våre omgivelser. Teknologien, som til å begynne med kun var menneskets forlengede arm i kampen for tilværelsen, viser nå tendenser til å bli en boomerang som unndrar seg menneskets kontroll og truer med ødeleggelser.

Dette nummeret av SPOR representerer en "begynnelse" i dobbelt

forstand, idet vi her tar opp den aller eldste bosettingen i vårt distrikt som et hovedtema. Enkelte artikler setter denne perioden inn i et større tidsperspektiv, andre tar for seg bestemte områder innenfor vårt distrikt, der vi har funnet - eller har mulighet til å finne - spor etter vår eldste bosetting.

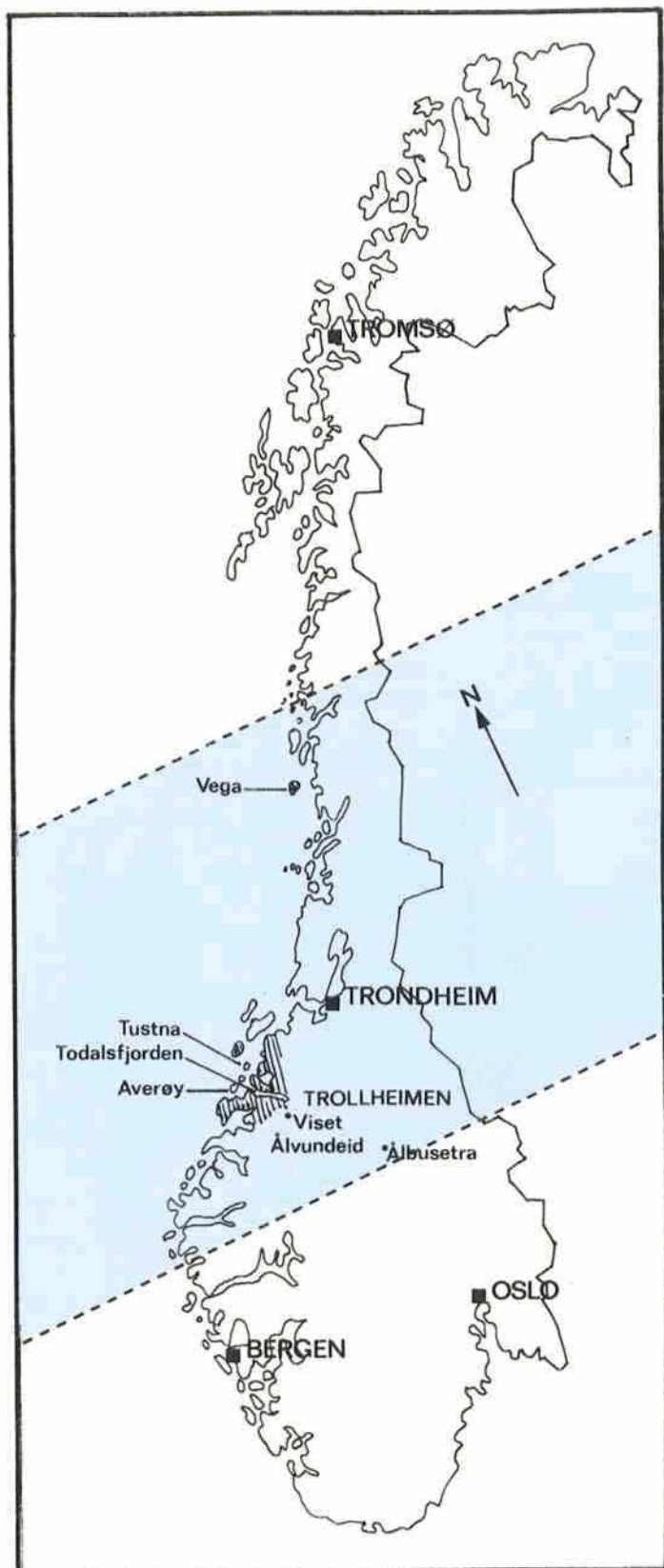
Vi håper at dette kan gjøre våre lesere mer observante når de arbeider med jorda og vandrer rundt i skog og mark. Vi vet at mye kunnskap fremdeles ligger der ute - bare vi har øye for den.

Det er meningen at SPOR tar opp et bestemt tema i hvert nummer belyst fra ulike synsvinkler, ved siden av kortere nyhetsstoff omkring landsdelens arkeologi og historie. Innimellom vil nok likevel innholdet måtte få en større spredning. SPOR vil komme ut to ganger i året, og vi ønsker våre lesere hjertelig velkommen som abonnenter!

Kari Støren Binns

kart over steder som
blir omtalt i bladet

INNHold

NÅR ARKEOLOGI BLIR LEVENDE	s. 4
BREV-SPALTE	s. 7
NATUR OG MENNESKER I ELDRE STEINALDER	s. 8
FLINTSTEIN	s. 12
NYE FUNN: BRONSEØKS	s. 17
FANGSTFOLK I FJELLET	s. 18
TI GENERASJONER FANGST- FOLK PÅ VEGA FOR 8-9000 ÅR SIDEN	s. 24
NYE BØKER	s. 29
Å VÆRE MENNESKE FOR LENGE SIDEN	s. 30
VÅR MANN PÅ MØRE	s. 34

SPOR

Utgitt av: Universitetet i Trondheim, Museet.
Redaksjonens adresse: Skoletjenesten, UNIT
Museet, Erling Skak-
kesgt. 47b, 7000
Trondheim.

Redaktører: Kari Støren Binns, Arkeologisk
avdeling. Gunnar Holt, Skoletje-
nesten. Telefon: 07-592144.

Layout: Kirsti Rønning.

NÅR ARKEOLOGI BLIR LEVENDE

"Den unge gutten tar et fast grep om spydet og lar blikket vandre over den aktive gruppen der alle i øyeblikket er konsentrert om sine gjøremål. De hadde nylig kommet, og hadde straks og med stor iver gått igang med å tilvirke emnene som hadde ligget ferdige til dem: Flintstein, spydodd, klubbe, fiskesnøre av skinnreimer og fiskekroker av bein."

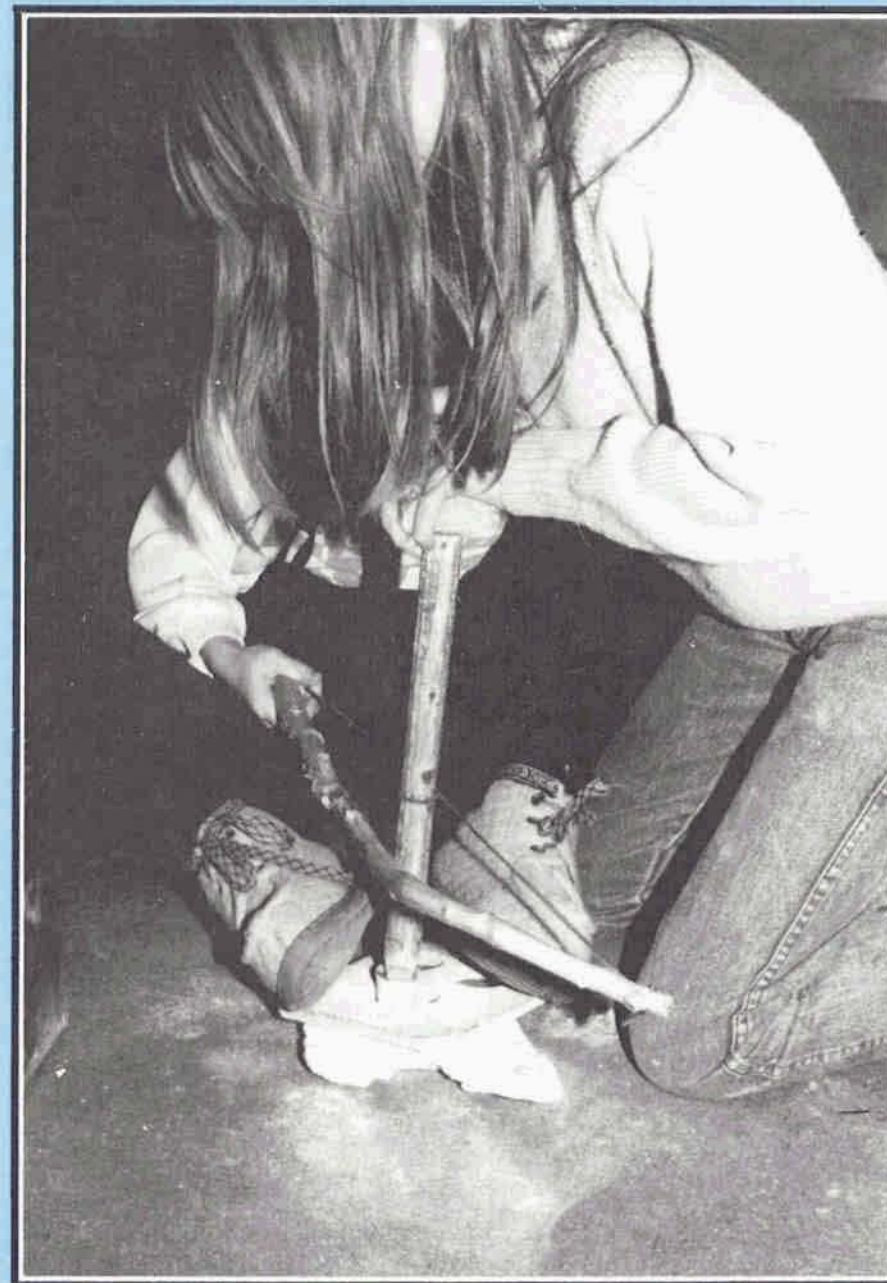
Skildringen kunne vært hentet fra Sverre Hodnes barnebok om "Jegeren Elg" fra steinalderen. Likevel er det skoleelever i 4. klassetrinn som er utøverne, og det hele foregår til daglig i den historiske utstillingen ved det tidligere Kongelige Norske Videnskabs Selskabs Museum i Trondheim.

- Aldri før har vel lærerne hatt flere muligheter til å variere undervisningen enn nå, forteller museumslektor Gunnar Holt. Mønsterplanen oppfordrer lærerne til å bruke museene i undervisningen. I tillegg til den tradisjonelle klasseromsundervisningen kan fagene levendegjøres ved spennende og varierte besøk utenfor skolen, på ekskursjon i naturen, til historiske steder, og til museene.
- Blir Museet brukt noe særlig, da?
- Ja, bare til vårt museum kommer det rundt 18.000 skolebarn hvert år. De er fra alle klassetrinn, og selv om byskolene dominerer, er også utenbys skoler fra Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag representert. Særlig populært er temaet om steinalderen. Mer enn hundre skoleklasser benytter dette hvert år. Utover vinteren står mange på venteliste for å komme inn.

Egen skoletjeneste.

- Hvordan holder dere oversikten over besøket?
- Ved enkelte museer, som f.eks. vårt, er det egen Skoletjeneste, forteller Holt videre, og vi tilrettelegger klassebesøk til de ulike utstillingene. Det er utarbeidet undervisningsopplegg for alle klassetrinn. Innenfor historiefaget kan man velge mellom emner om steinalder, jernalder, vikingtid og middelalder. Alle må ringe og bestille plass på forhånd.

- Hvordan arter et slikt besøk seg?
- For elevene starter opplevelsen av norgeshistoriens første bosetning så snart man kommer inn i historiesalen. Bilder av bergkoller og blinkende isbreer, rester fra den siste kuldeperioden som somrene ennå ikke hadde fått bukt med, og store helleristninger av reinsdyr og andre symboler står mellom utstillingsgjenstandene og skaper det rette historiske sus i salen. Av ansiktsuttrykkene går det tydelig fram at de kjenner seg igjen i stoffet, sier Holt.

Begeistring.

Spente og åpne for inntrykk lar elevene blikket vandre fra gjenstand til gjenstand. Man sporer begeistring i ansiktene. Man observerer, nikker gjenkjennende og prater ivrig seg i mellom. Peker og gestikulerer:

- Se, der er fiskekroken.
- Den fuglen der borte er det bilde av i boka.
- Flint har vi funnet på hytta.
- Den helleristningen har jeg sett.

Elevene er godt forberedt når de kommer. De fleste har gjennomgått stoffet på forhånd, kanskje også benyttet Skoletjenestens egne temahefter, lysbildeserier eller kasser med originalgjenstander som lånes ut gratis. Museumsbesøket kommer gjerne som en naturlig avslutning av en historisk periode for å konkretisere stoffet.

Lek og lær.

Gjennom praktiske arbeidsoppgaver blir snart den døde utstillingssalen omgjort til en levende boplass med ulike sysler:

Guttene velger seg de glatte, tilskårne spydspissene av skifer. Spydskaftet er en rett gren. Kanskje var det eik? Spydspissen fester de til skaftet ved å presse den inn i den kløftede skaftenden og surre en lærreim over festet så hardt de kan. Andre lager seg klubbe ved å binde store runde steiner til kløftede greiner. Ikke lenge etter knekker man hasselnøtter så nøtteskallet spretter, både bort til jentene som skjærer skinn med flintsteiner og bort til guttene som borer hull til steinøksene. Prinsippet "lek og lær" utnyttes her fullt ut.

De fleste liker å tegne, og helleristninger blir derfor etterlignet. Elevene kan ikke hogge direkte i vegg og steiner, men med små flintsteiner

risses det ivrig i gipsplater. I stedet for knipper av fugleffjær bruker en pensel og vannfarge til å male symbolene med. Det kan bli såre fingertupper etter hvert, men det tar man med godt humør. Og alle vet at helleristningene brakte lykke.

Brødbaking.

Svært populært er det å lage hvetemel på steinaldermaner, ved å knuse hvetekornene mellom to granittsteiner, hvorav den største får en fordypning ved flittig bruk. Det ferdige melet samles i en leirskål, og blandes med noen krystaller havsalt fra en skinnpose og vann til en deig. Denne stekes på en skiferhelle over en varmekilde – ikke åpen ild, men elektrisk kokeplate.

Hyggelige reaksjoner.

- Hvert besøk rundes gjerne av ved at elevene i fellesskap løser bestemte teoretiske oppgaver knyttet til det de har gjort og sett, sier Holt. Vi håper å se at elevene får fortællelse for hva som hendte og at de etterpå går bort og leser om det. Jeg tror nok et slikt besøk stimulerer fantasien. Mange klasser sender oss tegninger de har laget etterpå, og for mange elever kan minnet om steinalderbesøket sitte igjen i mange år etterpå.

fortsettelse s. 33

BREV-SPALTE

På denne siden inviterer vi leserne til å komme med spørsmål, tanker og ideer, omkring stoff som kan ha noe med fortiden å gjøre. Det kan gjelde gjenstander funnet i jorda eller uvanlige spor som er sett ute i terrenget. Kanskje har noen ett eller annet liggende på loftet eller i uthuset som de lurer på hva er, eller om det kan ha noen verdi. Gamle sagn og historier knyttet til steder og hendelser vil vi også sette pris på å få. Hvordan vi skal håndtere fredede kulturminner er et spørsmål som ofte kan by på problemer, og her er vi åpen for alle slags synspunkter. Det kan være at vi også har noe å spørre om eller trenger hjelp til – eller at vi gjerne vil opplyse om et eller annet.

Vi håper at denne spalten kan tjene til gjensidig meningsutveksling og informasjon. Kort sagt – ta pennen fatt!

Hilsen redaksjonen

Ett brev har vi allerede fått inn:

FORVIRRENDE PERIODEBETEGNELSER

Jeg har nylig lest det første bindet av "Norges historie" (av Bente Magnus og Bjørn Myhre), og stusser på betegnelsen på de ulike tidsepokene. Jeg tenker på bruken av eldre og yngre (steinalder, bronsealder osv.) Jeg ville tro at det som er tidligst samtidig måtte regnes for det som er yngst, altså at den første delen av et tidsrom er den yngste delen av samme tidsrom. Et menneske kalles jo ungt når det er nytt og eldre når det har levd en tid. Slik burde det vel også være med fortiden?

Edvart Myreng

Svar: Det høres jo riktig og logisk ut slik som det er fremstilt her. Vi er etter hvert blitt så vant til disse betegnelseene at det aldri har falt oss inn at de kan forstås annerledes enn slik de er ment. Grunnen til at det er

blitt slik, er utvilsomt at det som fra vår egen tids synspunkt ligger langt tilbake i tid, regnes som gammelt. Det som har skjedd i nær fortid er nytt og dermed også ungt.

Men det må medgis at vi her står overfor et lite tankekors.

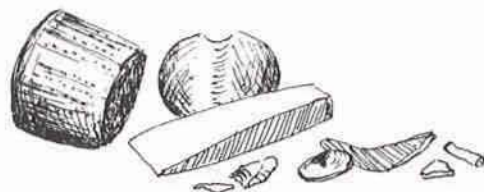
KSB

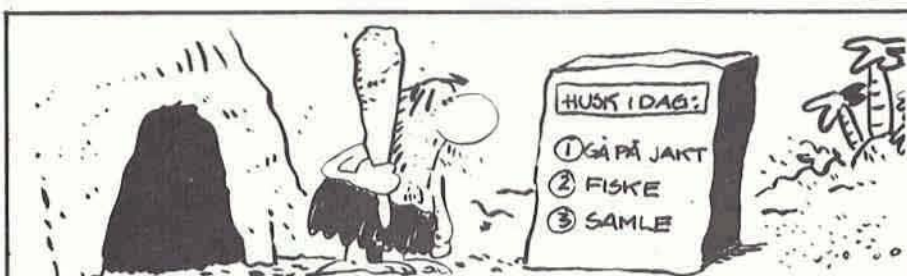
Det eneste vi fra vår side kan by på i dette nummeret er litt reklame for å levere inn forhistoriske gjenstander til museet. Slike gjenstander er jo som man vet statens eiendom, fordi man mener at Staten er den instans som best kan ta vare på slike funn. Fordelen med en slik ordning er bl.a. at funnene kan bli stoppet i den nedbrytningsprosessen de er utsatt for, og at de er sikret ivaretagelse i sårbare situasjoner som bl.a. fraflytting, brannulykker og dødsfall. En viktig fordel er at funnet blir regi-

strert og funnforholdene notert enda mens finneren lever og kan fortelle om omstendighetene omkring funnet. Dette kan ofte være mer verdifullt enn selve gjenstanden. Finneren vil til gjengjeld få forklaring på hvor gammelt funnet er og hva gjenstanden har vært brukt til. Alle opplysninger både om funnforhold, datering og funksjon, samt finnerens navn, vil bli trykket i museets tilvekstpublikasjon som kommer ut en gang i året. Som takk for innleveringen vil finneren få en diplom og et bilde av gjenstanden, alternativt en økonomisk godtgjørelse.

KSB

I denne vitsetegningen finnes mange av mytene om steinalder- menneskene: Den uflidde huleboeren eier ikke annet enn en klubbe og en skinnbukse – han lever i en verden uten kvinner og barn, omgitt av planter fra jordens urtid, og er så enfoldig at han må ha huskeliste for de mest grunnleggende gjøremål. Er dette din forfar?

Var steinalderen en innledende raritet for Norges-historien begynte for alvor? Var steinalder-menneskene kortvokste undermalere på flukt fra dinosaurer og vulkanutbrudd? Fikk man damebekjentskaper ved å ligge på lur bak busker og trær med klubben klar? Var den første nordmann stammens tulling som ikke visste forskjell på nord og sør? De fleste av oss tar nok dette for spøk. Ikke desto mindre har begrepet "steinaldernivå" blitt ensbetydende med noe underutviklet som på ingen måte holder mål i vårt høyteknologiske samfunn. Med hvilken rett kan vi hevde dette? Har du noen gang tenkt på at steinaldermenneskenes levevis har fungert i hundretusener av år mens de siste års avanserte rovdrift på naturressurser har brakt oss på god vei mot selvutsløttelse?

Istiden

De enorme ismassene som dekket Skandinavia fra ca. 100.000 til 10.000 år før nåtid har gjort rent bord. Med få unntak ble alle spor etter liv før og under istiden fjernet. På Østlandet er det funnet 40-50.000 år gamle mammutrester som vitner om isfrie, men kalde perioder under istiden. Funn fra Sjonghelleren ved Ålesund viser et dyreliv tilsvarende dagens Finnmark for ca. 30.000 år siden. Innlandsisen hadde sin største utbredelse ca. 20.000 år før nåtid – på denne tiden fantes breranden langt utenfor dagens kystlinje. Fra ca. 13.000 er istiden for alvor på retur, den endelige nedsmeltingen foregår i tiden etter 10.000 år før nåtid.

De første spor etter mennesker?

For rundt 50 år siden ble det gjort et oppsiktsvekkende funn i Blomvåg nordvest for Bergen. Dypt nede i istidslagene fantes en samling dyrebain som vanskelig kan forklares på naturlig vis. Beinrestene, som er dateret til ca. 12.700 år før nåtid, representerer rein, hval, sel og en rekke fugle- og fiskearter. En slik beinsamling er neppe naturlig avsatt. Dette

er derimot hva vi forventer å finne av matrester etter mennesker. Det ble ikke funnet sikre menneskegjorte gjenstander – Blomvåg-gåten er fortsatt uløst. Funnet beviser i alle fall at steinalderfangernes byttedyr holdt til her på denne tiden. Det var således fullt mulig for mennesker å leve i området for 12-13.000 år siden.

Nordsjøfastlandet

De eldste sikre spor etter mennesker i Norge har klare felles trekk til funnene fra reinjegere i Nordvest-Europa i siste del av istiden. Forskjellene er likevel mange nok til å vise at det ikke er direkte forbindelse mellom Nord-Tyskland og Norge. Store landskapsendringer etter istiden synes å være årsaken til at dette manglende mellomleddet ikke er funnet. Isskjoldene representerte enorme vannmasser, og havnivået under istiden var mer enn 100 m lavere enn dagens. Kystboplassene fra istiden ligger dermed på mer enn 100 m dyp i dag. Kunnskapen om livet i de oversvømte områdene er minimal.

De tidligste mennesker i Norge har utvilsomt vært nært knyttet til ressursene i havet. Det er derfor sann-

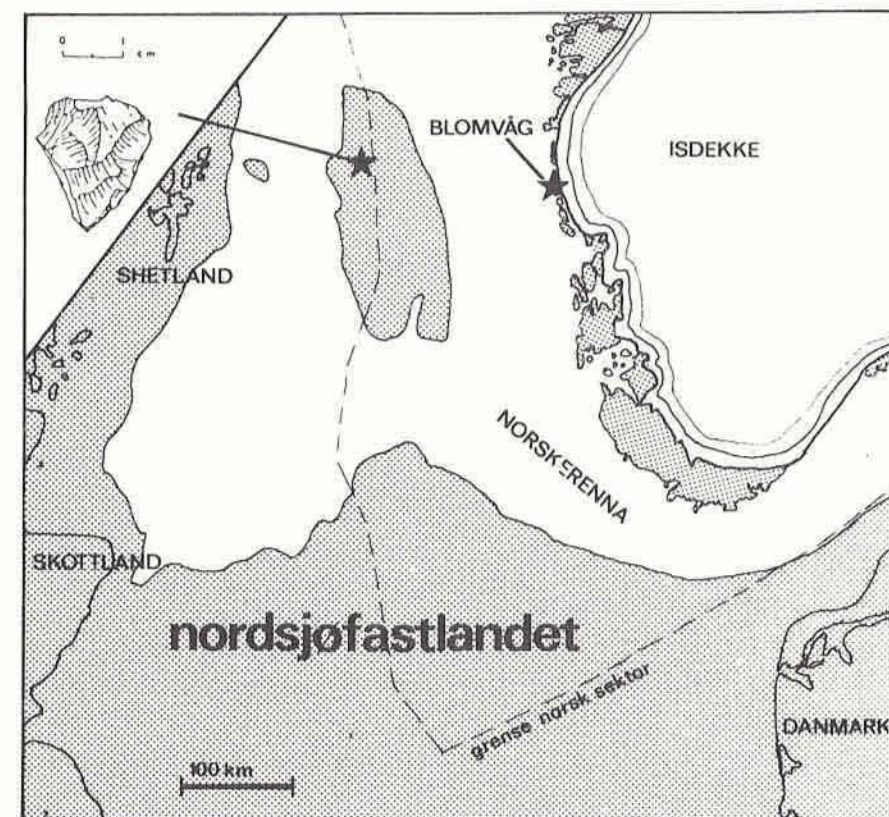
synlig at de kom fra istidens kystområder – de nærmeste er i dag på bunnen av Nordsjøen. Fiskere i sørlige deler av Nordsjøen har plukket både dyrebain og steinalderredskaper fra trålen. Funnene forteller at dyrelivet her var både rikt og variert under og like etter istiden: Mammut, ullhåret neshorn, huleløve, bjørn, steppebison, rein m.m. Det er også funnet noen få menneskebein.

Flintgjenstand fra 143 m dyp!

På den engelske delen av Vikingbanken, midtveis mellom Bergen og Shetland, er det nylig gjort et uvanlig funn som forteller om istidens kystfangere. I en borekerne herfra fantes en flint-gjenstand, et umiskjennelig menneskeprodukt. Funnstedet ligger i dag på 143 m dyp, men for 11-12.000 år siden var dette en stor flat øy. Avstanden fra nordsjøstrendene til Vest-Norge var ikke avskrekkende. Kanskje var Norskerenna isdekket om vinteren? Da har det vært lett å ta seg over. Det synes heller ikke urimelig at menneskene kan ha greid dette havstykke i båter.

Hvorfor dro menneskene til Norge?

Den tidligste innvandringen til Norge er oftest satt i forbindelse med miljøendringene etter istiden. Klimaforbedringen som førte til at isen smeltet forårsaket også endrin-

Nordsjøfastlandet for 11-12.000 år siden, da havnivået var mer enn 100 m lavere enn i dag. Funn forteller at her har bodd mennesker. Øverst t.v. er flintgjenstanden som nylig ble funnet på Vikingbanken. Var det herfra de kom, de som først bosatte seg i Norge? (Kart: Blystad; Flintfunn: Long et al.)

ger i plante- og dyreliv. De store reinsdyrflokkene som levde på det nordeuropeiske slettelandet ble trengt nordover da området ble skogkledd. Menneskene som ernærte seg av reinbestanden måtte enten forandre sitt levevis eller flyt-

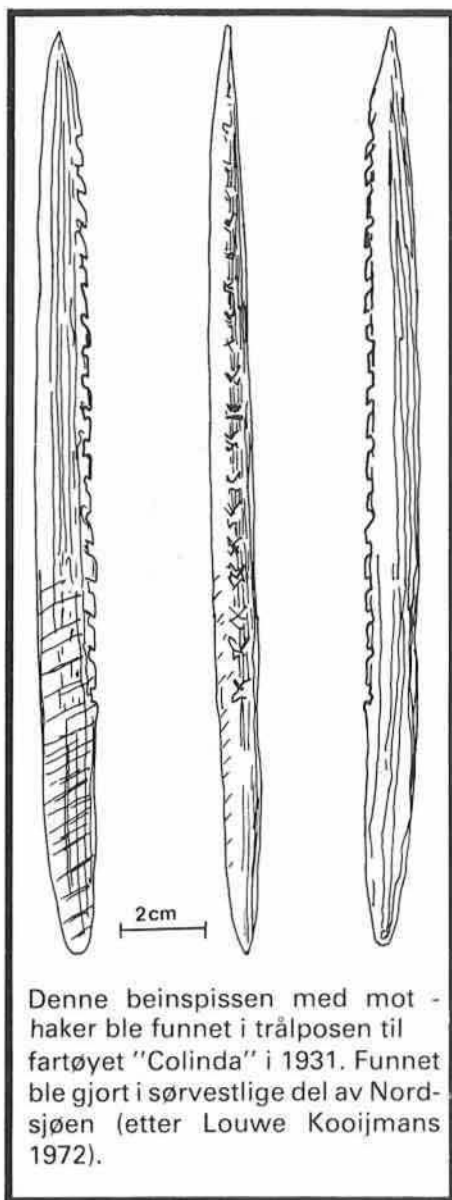
te nordover med reinen. Mange har imidlertid stilt spørsmål ved reinens betydning i denne sammenhengen. Norskekysten med sine utallige skjær, sund og holmer må ha vært et langt bedre utgangspunkt for fiske og sjøfangst enn den lang-grunne

ELDRE STEINALDER ER TIDEN MENNESKENE I NORGE LEVDE AV FISKE, JAKT OG INNSAMLING. DETTE TIDSROMMET ER GANSKE NØYAKTIG HALVDELEN AV VÅR HISTORIE, FRA CA. 10.000 TIL 5.000 ÅR FØR NÅTID. I DENNE ARTIKKELN BESKRIVES DAGENS OPPFATNING AV DEN FØRSTE TIDEN, FRA ISTIDENS SLUTT TIL CA. 8.000 ÅR FØR NÅTID.

NATUR OG

MENNESKER I ELDRE STEINALDER

Denne beinspissen med mot-
haker ble funnet i trålposen til
fartøyet "Colinda" i 1931. Funnet
ble gjort i sørvestlige del av Nord-
sjøen (etter Louwe Kooijmans
1972).

og ensformige stranden langs
Nordsjøfastlandet. Kanskje det sna-
rere var denne rikdommen som
lokket menneskene?

Det er likevel ikke sikkert at det bare
var ernæringsmessige grunner til at
folk flyttet på seg. "Kjenner dere
trangen til å se nytt land?" sa ånde-
maneren Kritdlarssuark til sitt folk i
Nord-Canada rundt 1850. Ialt 38
mennesker fulgte oppfordringen og
ble med på den 3 år lange reisen til
Nordvest-Grønland. Jegeren Mer-
krusark som fortalte denne historien
til Knut Rasmussen i 1903 ble født
på denne reisen (Slederejsene
bd.1). Kanskje var eventyrlyst og
oppdagertrang den viktigste driv-
kraften bak innvandringen til
Norge?

Helt sikre svar på disse spørsmålene
får vi vel aldri. Mange av svarene
ligger i trygg forvaring på Nordsjø-
bunnen. Kanskje vil oljearbeidere
og fiskere bidra med nye holde-
punkter i tiden som kommer?

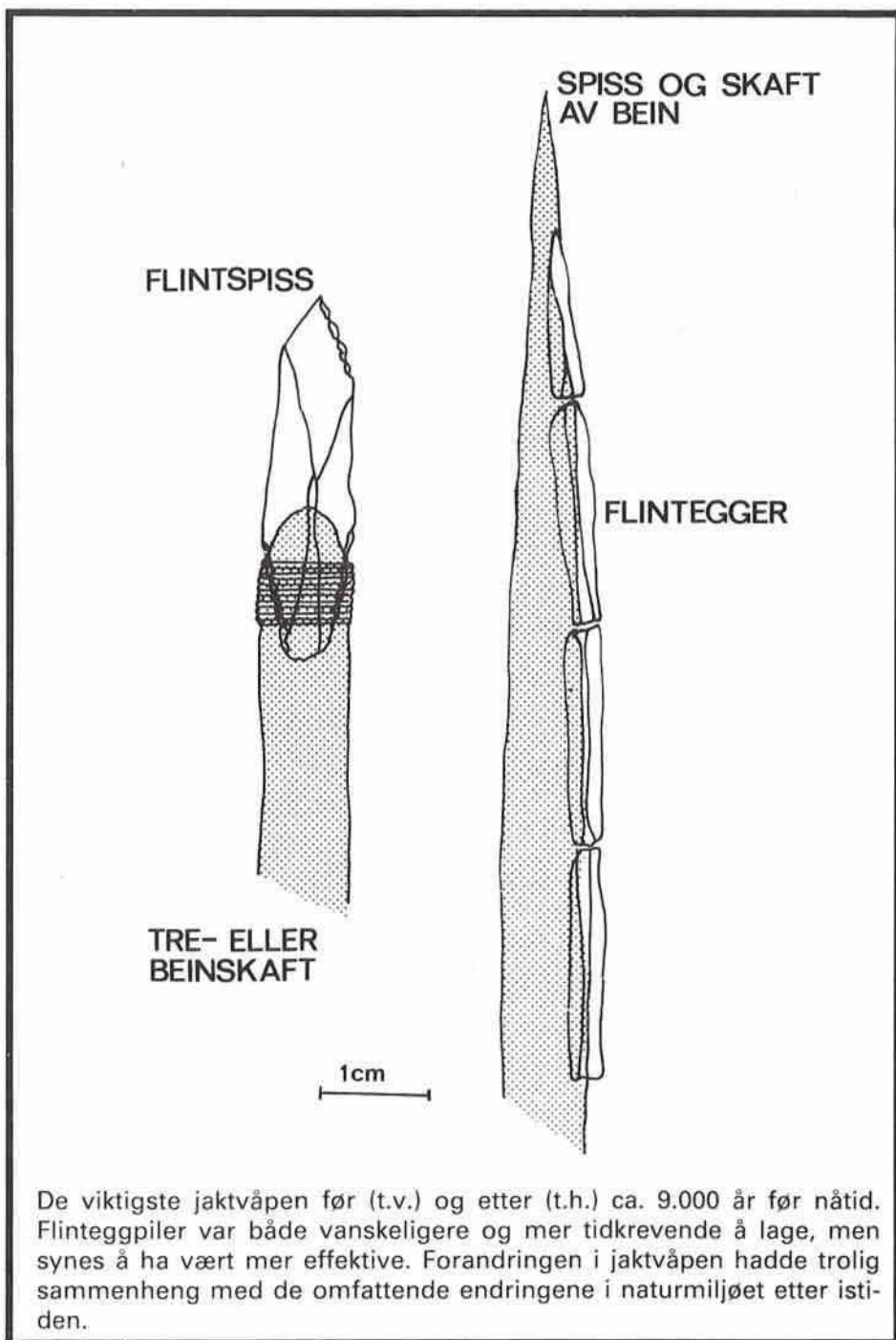
"Fosna-folket"

Sikkert er det derimot at befolkning-
en har spredd seg fort i tidsrom-
met 10-9.000 år før nåtid. Fra denne
perioden finnes hundrevis av bo-
plasser langs den norske ytter-
kysten, fra Østfold til Troms.
Sporene fra denne "Fosnakulturen"
er særlig mange i Romsdal og Nord-
møre.

Pionertiden må ha vært en underlig
tid for menneskene. Det opprevne
norske kystlandskapet hadde lite til
felles med slettelandskapet men-
neskene kom fra. Fra nå av ble det
lite bruk for sleden – man ble deri-
mot i stor grad avhengig av båter.
Redskapsproduksjonen var fullt ut
basert på flint. K.Pettersens artikkel i
dette heftet viser hvilke problemer

dette kan ha ført til i flintfattige
Norge. Vi kan nesten høre stam-
mens skeptiker (som hele tiden had-
de vært motstander av overfarten):
"Hva?! Er her ikke flint heller? – var
det ikke det jeg sa, osv. osv."

Og skeptikeren skulle få mer næring
til sin tvil. Ikke nok med alt det nye -
verre var det kanskje at det nye land-
et var i rask forandring. I den første
tiden var mennesker og byttedyr
trengt sammen på den smale kyst-
stripen. Her kunne man lett drive
både sjøfangst og tradisjonell reins-
dyrjakt. Ettersom isen trakk seg til-
bake, ble landdyrene spredt over
stadig større områder. Den åpne
buskvegetasjonen ble gradvis til
skog som etter hvert utviklet seg til
et effektivt gap mellom reinens og

De viktigste jaktvåpen før (t.v.) og etter (t.h.) ca. 9.000 år før nåtid.
Flinteggpiler var både vanskeligere og mer tidkrevende å lage, men
synes å ha vært mer effektive. Forandringen i jaktvåpen hadde trolig
sammenheng med de omfattende endringene i naturmiljøet etter isti-
den.

sjødyrenes leveområder. Samtidig innvandret nye byttedyr i lavlandet. Elg og hjort er imidlertid ikke flokkdyr som reinen, og må trolig jages på andre måter.

Boplassene er hele tiden sterkt knyttet til ytterkysten. Det er tydelig at menneskene valgte å satse på de stabile og rike ressursene i havet. Like tydelig er det at menneskene ikke har glemt reinsdyrjakten. Boplassene i høyfjellsområdene, omtalt av L.Gustafson i dette nr. av SPOR, viser at kystfangerne har reist lange strekninger etter reinsdyrene.

Nye redskaper?

Miljøendringene må altså ha ført til at store landdyr ble mer spredt i landskapet. Jegerne måtte dermed bruke stadig lengre tid på å finne frem til dyrene. Var man endelig på skuddhold ble det desto viktigere at jegeren var best mulig utstyrt.

Nettopp på denne tiden skjer det endringer i funnmaterialet som kan tyde på forbedringer av utstyret. Dette er utviklingen av flinteggregenskapene. Funnene fra 9.000 år før nåtid og fremover viser at flintegger (flekker) ble produsert i økende antall og med stadig større presisjon. Det er tydelig at man har forsøkt å gi flinteggene en standardisert utforming. Ved å sette flere slike flintegger etter hverandre i et skaft, kunne man fremstille lengre og bedre skjæreegger enn tidligere. En annen åpenbar fordel er at flintegger lett kunne skiftes ved slitasje eller skade. Dermed fikk skaftene lengre levetid – noe som trolig har oppmuntret til å legge mer arbeid i redskapene. Flinteggetoden ga rom for utvikling av mange ulike skjæredskaper. Best kjent er likevel pilspissene fra denne tiden. Disse har kvasse egger langs fremdelen av skaftet. Slike piler må ha trengt dypt inn i byttedyret. Eggene har sannsynligvis kuttet de fleste blodårer på veien og forårsaket store blødninger. Blodtapet må ha ført til at dyret ble fortere utmattet jegeren økte dermed sine sjanser for utbytte. Bruken av flintegger er sentral i de siste 4.000 år av eldre steinalder.

Fisk og ville vekster

Jaktredskapene er svært fremtredende i funnmaterialet fra eldre steinalder. Til tross for dette mener

de fleste forskere at landpattedyrene hadde liten ernæringsmessig betydning for steinaldermenneskene. Grunnstammen i kostholdet var trolig fisk og ville vekster. Det trengs få steinredskaper til innsamling og bearbeiding av slik føde. Dermed blir denne virksomheten vanskelig å oppdage. På boplassene finnes ofte mengder av brente hasselnøttskall. Botanikere har påpekt at hasselen ble etablert tidligere enn forventet ved naturlig spredning etter siste istid. Kanskje menneskene fremskyndet spredningen av denne nytteveksten ved å frakte med seg nøtter som niste på sine ferder? Næringsrike røtter, bær, blader og frukter har neppe vært oversett. Det er også rimelig at man har utvunnet plantefiber for å dekke behovet for nett, snorer, tau og flettverk.

Menneskene

En utbredt misoppfatning av steinaldermenneskene er at de var forskjellige fra oss med hensyn til intelligens og legemsbygning. Fra Norge kjennes svært få menneskerester fra denne tiden, men i Syd-Skandinavia er det funnet skjeletter som viser at menneskene ikke skilte seg fra oss i størrelse og bygning. Steinalderfolket var altså "moderne mennesker" i antropologisk forstand. Den siste av de tidlige mennesketyper, de såkalte Neanderthalmenneskene, forsvant på mystisk vis for rundt 30.000 år siden.

Oppfatningen av steinaldermennesker som mentalt tilbakestående i forhold til oss er også ubegrunnet. Menneskene hadde annerledes, men ikke mindre kunnskap den gang. De har neppe forstått kjemiske og fysiske prosesser bak ulike fenomener. Det er likevel sannsynlig at de har erkjent de fleste fenomener og vært istand til å ta de nødvendige forholdsregler. Slike forholdsregler var kanskje knyttet til ritualer og tro, men kunne ha klare praktiske konsekvenser. Et eksempel fra vår tids "steinaldersmennesker" på Ny Guinea kan illustrere dette. Dette folket mente at de fuktige dalbunnene var besatt av onde ånder: å ferdes blant dem var den sikre død. Problemet ble løst ved å holde seg borte fra de farlige områdene. Undersøkelser viser et nøye sammenfall mellom malariamygg og onde ånder. Betyr dette at vi er klokere enn dem som ga fenomenet

en religiøs forklaring? Vitenskap og forskning "stjeler" ustanselig fra overtroens og mystikkens verden. Har vi dermed blitt mer intelligente? Ofte får vi inntrykk av det motsatte. Den kollektive kunnskap vi rår over gjør oss istand til å forstå konsekvensene av våre handlinger i langt større grad enn steinaldermenneskene. Gang på gang ser vi likevel eksempler på at denne kunnskapen settes til side for kortsiktig gevinst. Ville mennesker på "steinaldernivå" ha forstått en slik logikk?

- Jeg kan ikke begripe at noen kan være imot atomvåpen på norsk jord. Vi lever da vel, for søren, ikke i steinalderen!

Har du lyst til å lese mer om de første mennesker i Norge? Nedenfor er gjengitt et utdrag av den litteraturen som er brukt i denne artikkelen. Nærmeste bibliotek kan sikkert skaffe deg disse og andre arbeider om steinalderen.

- Blystad, P. (under trykking): Nordsjøen i sein-kvartær tid. AmS Vaira. Stavanger.
Gjessing, G. 1945: Norges steinalder. Oslo.
Hagen, A. 1983: Norges oldtid. Oslo.
Indrelid, S. 1975: Problems relating to the early mesolithic settlement of Southern Norway. Norw. Archaeol. Rev. Vol. 8, No. 1. Oslo.
Indrelid, S. og Ugelvik Larsen, S. 1984: -fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ålesund.
Johansen, E. 1964: Høgnipenfunnene. Et nytt blad av Norges eldste innvandringshistorie. Viking, bd. 27, 1963. Oslo.
Long, D., Wickham-Jones, C.R. og Ruckley, N.A. (under trykking): A flint artifact from the northern North Sea.
Louwe Kooijmans, L.P. 1972: Mesolithic bone and antler implements from the North Sea and from the Netherlands. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Jaarg. 20-21, 1970-71. Gravenhage.
Magnus, B. og Myhre, B. 1976: Forhistorien. Fra jegergrup-

den fantastiske FLINTEN

av Kristian Pettersen

De første hardmaterialene.

De første menneskene som kom til Norge for ca. 10.000 år siden var fortrolige med bruk av få hardmaterialer. Fra de områdene i Sør-Skandinavia eller på det i dag sunkne Nordsjøkontinentet hvor de kom fra, var det flinten som var omtrent enerådende til de bruksting som senere skulle bli laget av metaller. Det gjelder egger og odder til forskjellig bruk, som pilespisser, kniver og skraperegger. Flintens spesielle spalteevne gjorde den til en ener blant råstoffene. I dette sørlige området fantes flint naturlig som runde knoller i avsetninger fra krittiden og det bød ikke på problemer å skaffe til veie godt råstoff.

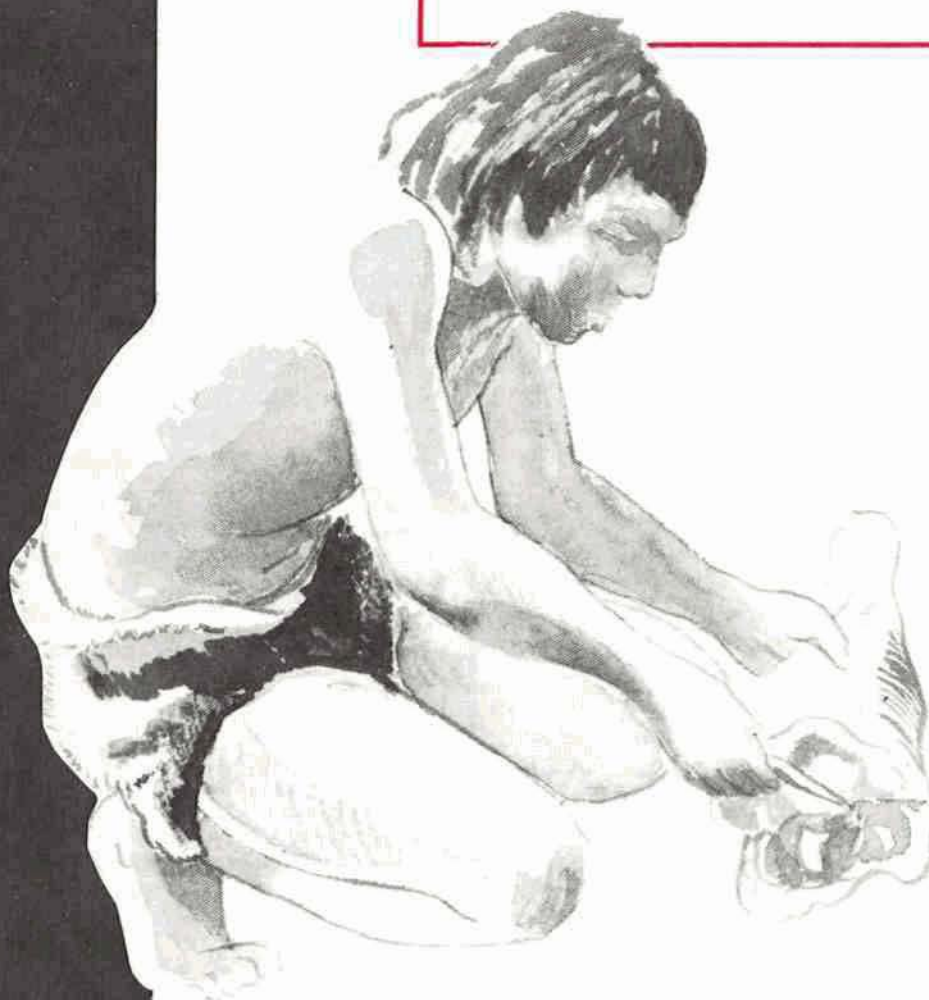
Men i Norge var det annerledes. Her fantes det ikke flint i berggrunnen.

De første menneskene som tok seg inn i det området som senere skulle bli vårt fedreland, kom antakelig i båt. I denne båten må vi regne med at det blant "bagasjen" også fantes en god del flintknoller som skulle brukes som utgangspunkt for redskaper. Og dette råstoffet trengtes til stadighet. Flintspissene ble skutt vekk, de skarpe flintknivene ble sløve og måtte kasseres og butte flintegger ble oppskjært om igjen og om igjen til de var for små til å kunne brukes. Flintlageret ble stadig mindre og til slutt var det tomt. Og hva gjorde de da?

Råstoffet fantes i Norge!

Jo, menneskene begynte å finne flint i fjæra langs Norskekysten. Det har seg nemlig slik at selv om vi ikke har flint i fast fjell hos oss, så fins det såkalt strandflint her. Dette er flint som er antatt å komme fra krittelleiene i Sør-Skandinavia, og er brakt til oss i slutten av istiden med isfjell som drev nordover med vind og strøm. Flintknollene satte seg fast i bunnen av isen i sør, isfjellene drev nordover og slapp sin last etter hvert som de smeltet. Noen steder strandet isfjellene i fjæra og flintlasten ble deponert i dunger.

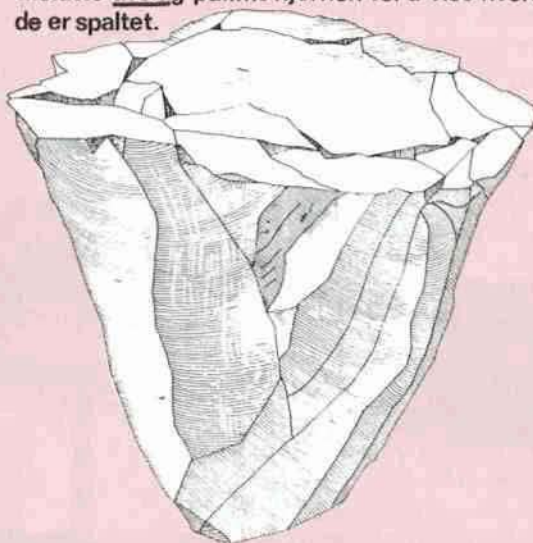
Det synes klart at en god del flint kom til Norge på det viset, helt opp i Nord-Norge. Etter hvert som den tunge iskappen over Norge begynte å smelte, hevet landet seg raskt. Det første tusenår menneskene var i Norge gikk landhevingen så raskt at svære landarealer som tidligere hadde vært havbunn kom over vannet. Dermed kom også flinten som var droppet fra isfjellene eller var strandet nær land opp i dagen og

ble synlig, og her kunne en således bare velge ut og plukke med seg råmateriale på et enkelt vis. I den første tiden synes da også flint å ha vært nesten enerådende blant hardmaterialene, men de lokale bergartene kvarts og kvartsitt er også blitt brukt i et mindre omfang.

Ytre Nordmøre egner seg godt til å studere flintens betydning for de tidligste innbyggere i Midt-Norge. Her steg landet 20-25 m de første tusen årene det bodde mennesker i området, og en stor strandflate kom på

Flintkjerne, laget av en råflintknoll. Her med de tilslåtte avslag på flint kjernen for å vise hvordan de er spaltet.

Ved hjelp av en trykkstokk kan en presse bort små flintfliser langs kantene av avslaget for å få holdbare egger, og deretter er redskapet ferdig.

denne måten opp av havet. I tillegg er Ytre Nordmøre et av de områdene i Norge hvor det er funnet flest boplasser fra denne tidligste fasen. Ut fra funna vet vi at det må ha vært en betydelig aktivitet i den tidligste tiden her ute.

Undersøkelser omkring menneskeflint.

Ved enkle undersøkelser har vi de siste par årene forsøkt å finne ut noe mer om menneskenes forhold til flinten. For å få en pekepinn om deponeringene her, har vi lett etter flint i overflaten av dagens strand.

Denne var utilgjengelig i eldre steinalder og flinten her skulle da kunne gi oss et visst inntrykk av opprinnelige mengder og deponeringsforhold. Vi fant at en rekke strender inneholdt flintknoller. Ikke så mange i antall på hver strand, men tydelig til stede og som regel av brukbar størrelse og kvalitet til å lage redskaper.

Men hvordan kunne forholdene ha vært i datidens strand på Ytre Nordmøre, som i dag ligger ca. 20-40 m o.h.? Vi lette i denne "stranda" også, og fant det vi lette etter,

Utsyn over området ved Bremsneshatten i Averøy. Her er det funnet en rekke tidlige steinalderlokaliteter og råflint.

strandflint. I åpne sand- og gruspartier og av og til ved å snu torva kom det fram flintknoller på en lang rekke steder. Det pussige var bare at knollene var så små, og i regelen så små at det ikke ville være mulig eller hensiktsmessig å lage noe redskap av dem. Kilometerlange strekninger av datidens kystlinje ble gått over og det samme gjentok seg omtrent overalt hvor det ble funnet råflint: Små flintknoller, uegnet til redskaper.

Dersom ikke spesielle geologiske faktorer skulle gjøre seg gjeldende i en slik sortering av flintmaterialet som en her synes å ha foran seg, står det bare én mulighet igjen: Menneskene har renplukket strendene for den større gode flinten og latt den ubrukelige ligge igjen. Etter hvert som landet steg, gikk menneskene over strendene som kom opp av havet og plukket opp alle de brukbare flintemner de fant. Når vi går gjennom det rikholdige boplassmaterialet vi kjenner fra de samme områdene, ser vi hvor den brukbare flinten har havnet: Her fins det tilslåtte flint-stykker som i regelen er langt større enn knollene i terrenget rundt boplassene.

Dersom denne antakelsen om "ren

plukking av strendene for flint" holder stikk, vitner dette om en meget omfattende leteaktivitet for å finne flinten og således nærmere maksimal utnyttelse av flintressurene.

Kysten tok imot flinten med åpne armer.

Når områdene på Nordmøre er så rike på råflint, skyldes det også et annet forhold som er kommet klart fram ved undersøkelsene, nemlig mottakeligheten for flint. Med dette menes at områder på Nordmøre har en topografi som gjorde strøkene godt mottakelige for isfjell sørfra, og dermed også for innefrosset flint. I de ytre strøkene er forholdene ofte slik at terrenget domineres av lange bergrygger med hovedretning Ø-V og nærmere horisontale myrpartier mellom. Isfjell som drev inn til land fra vest hadde ikke en sjanse. De ble sittende fast mellom bergryggene og la fra seg flintlasten der. Dette ser en meget tydelig i Bremsnesområdet på Averøy og sørvest-Tustna, hvor vi de siste to somrene har drevet undersøkelser.

Som en konklusjon på undersøkelsene hittil, synes vi å kunne ane en meget omfattende aktivitet for å fin-

ne flint på Nordmøre i eldste steinalder. Det er jo egentlig ikke så rart når en tenker på at flinten må ha utgjort et av de primære behov. Uten flint: Ingen kniver og spisser og dermed små muligheter for å få til andre redskaper i mykere materiale som tre, skinn og bein.

Ble flintbehovet dekket?

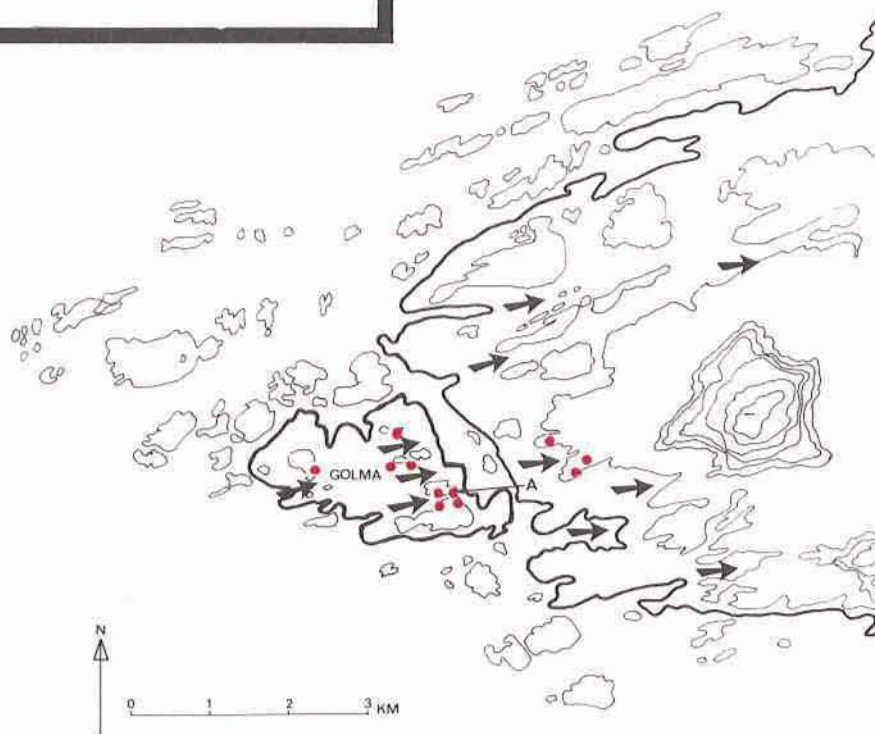
Fra tidligere har en antatt at ytterkysten på Møre og i Trøndelag har vært flintrik og at en dermed hadde rikelig med råstoff til redskaper. En har mange opplysninger om funn av flintknoller i fjæra på ytterkysten.

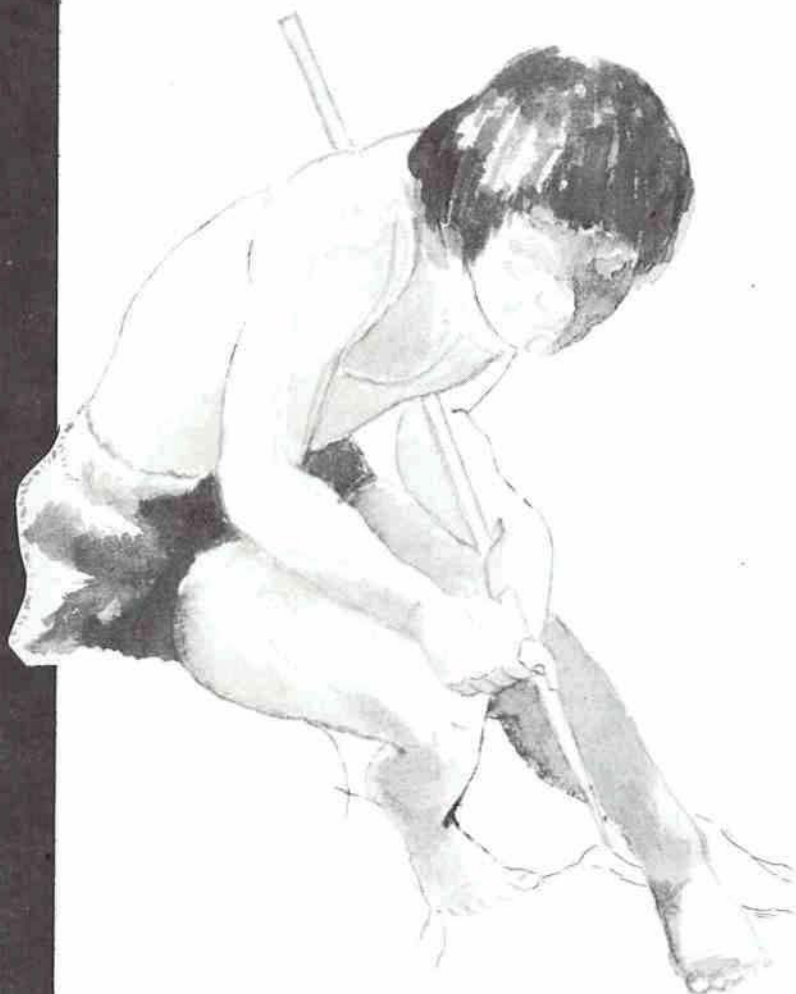
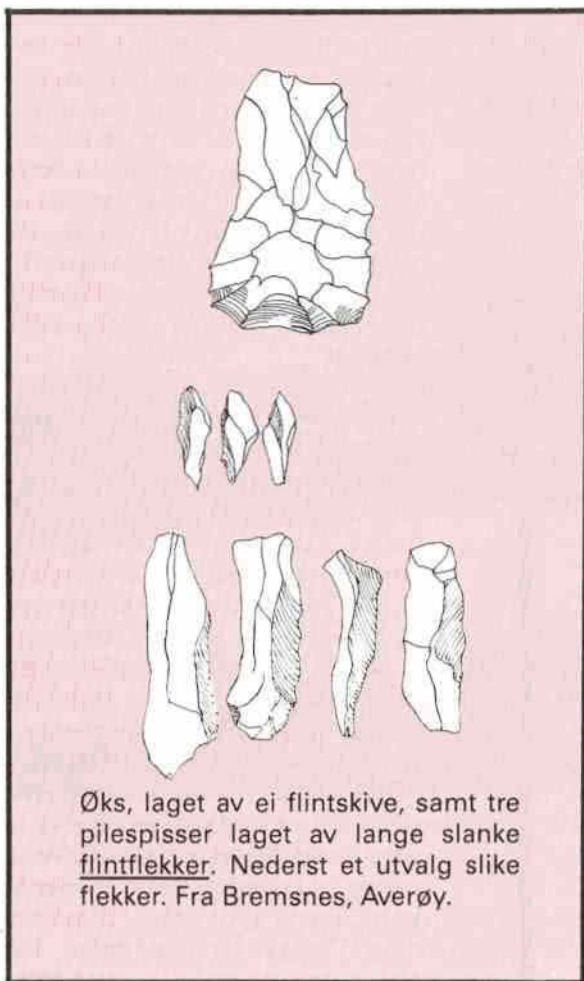
Flintknoll på 14 kg funnet på kysten av Midt-Norge. En flintknoll som veide hele 25 kg ble i 1984 observert på Averøy.

Etter de siste undersøkelsene synes en å måtte revidere dette bildet noe: Boplassene oppviser nok mye tilslått flint, men på den annen side kan dette være et resultat av at en har plukket opp alle de brukbare knollene en fant i fjæra, kanskje under helt systematisk leting. Og dermed blir det langt vanskeligere å si hvor rikelig en har hatt med flint her, om det en fant i fjæra virkelig dekket behovet.

Vi tror at flintplass-folkene har flyttet rundt regelmessig og utnyttet sesongbetonterressurser der de kom. Men et bosted har i alle fall vært basis for de øvrige aktiviteter. Disse besto hovedsakelig av fiske med båt og jakt på sjøpattedyr, kanskje også landdyr. I tillegg til disse aktivitetene måtte de lete etter råstoffer: til bygging av husvære, båt og andre større ting, til brensel og til redskaper. Vi kan tenke oss at flint ble oppplukket både tilfeldig, mens en holdt på med andre ting i fjæra, eller det ble lett etter den mer systematisk i overflaten og ved graving. Noen steder har vi muligens spor etter "prøveslagning" langs flintstrendene, hvor steinalderfolkene slo av et stykke av knollen for å se hva slags kvalitet som skjulte seg under overflaten.

Sørvest-Tustna. Funn av tildannet flint i området 25-45 m o.h. avmerket. Dagens kystlinje avtegnet med bred sort strek. Pilene viser eksempler på steder hvor isfjell lett ville kile seg fast da havet sto høyere. Ved A ble det funnet en flintdeponering

Noen ganger satte en seg etter alt å dømme ned på stranda og laget redskapene rett ved stedet hvor råflinten ble funnet.

Men vanligvis må vi tro at knoller som ble funnet brukbare ble fraktet heim til boplassen med båten, for videre bearbeiding der. I alle fall kan det se slik ut, ut fra materialet på de regulære boplassene, hvor en finner store mengder redskapsavfall og også enkelte godt brukbare knoller.

Bosetning uten flint?

Så kan en stille spørsmålet: Dersom det ikke hadde eksistert rå-flint på Nordmøre, er det da trolig at vi ville ha funnet så mange spor etter den tidligste bosetningen her? Neppe. Tradisjonen i hardmaterialer sørfra var basert på flint og de lokale bergarter ville ikke kunne erstatte flinten, når det gjaldt de mengder og kvaliteter en måtte ha. Dermed blir råflinten en lokaliserende ressurs: En har oppholdt seg i dette området delvis fordi det fantes flint her. Andre og i det ytre sett mer vektige grunner var antakelig de rike matressurser av fisk og sjøpattedyr som boltret seg i et grunt hav like utenfor boplassene.

De iakttakelsene som her er gjort for Nordmøre må antas å ha gyldighet for et langt større område langs kysten av Midt-Norge, hvor betingelsene for natur og liv var noenlunde like. Over alt var flinten det hardmateriale en baserte seg på og var like nødvendig.

Forståelsen av flintens tilgjengelighet, dens spesielle egenskaper og den redskapstradisjon den er knyttet til, blir dermed av grunnleggende betydning for forståelsen av det eldste steinaldersamfunnet.

NYE FUNN

BRONSEØKS

Kristian Pettersen

Sist sommer fikk Museet en meget verdifull tilvekst til sine samlinger. Fra Viset på Ålvundeid i Sunndal ble det overlevert ei gedigen bronseøks fra fru Karen Magerøy. Øksa ble for noen år siden funnet av hennes mann, Hallvard Magerøy. Dette skjedde under flomvær i gårdens utmark. En bekk tok seg nytt leie og i dette nye leiet ble øksa funnet.

Øksa er ca. 18 cm lang og har et gjennomgaende hull for skaftet. Den veier 1,7 kg og er støpt i massiv bronse. Ut fra formen og dekoren av innrissede tynne streker, kan vi si at den stammer fra den aller tidligste tiden da bronse kom i bruk i Norge, mellom ca. 1800 og 1500 f.Kr.f. Slike tunge bronseøkser som denne tilhører da faktisk overgangstiden mellom stein- og bronsealder og motsvarer steinalderens enkle øks med skafthull.

Økser lik denne er i Norden framfor alt funnet i Danmark og Skåne, men finnes ellers også spredt omkring. De er svært sjeldne i Norge og bare én til er funnet i vårt museumsdistrikt, på Ytterøy i Levanger. Utformingen av disse øksene viser en stor ødselhet med bronse, og denne "øksemoten" fikk, sikkert av denne grunn, bare kort levetid.

Øksa kan sees på som et utslag av at metallbruken sør i Europa nå har nådd Norden og den Midt-Norske utpost. Det er sannsynlig at den er laget et sted i Sør-Skandinavia og eksportert nordover. Fra de opprinnelige utvinningsområdene for kobber og tinn som bronzen består av, ble øksa skapt gjennom støpingsprosessen og vandret via dekoring og transport, helt til Ålvundeid, der den til slutt havnet i jorda og ble liggende bortglemt i 3500 år.

Det er karakteristisk at den tidligste bronsealderen i Sør-Skandinavia ofte kjennes gjennom enkeltfunn eller depoter av flere bronsesjenstander. Her er det da snakk om enten

offergaver eller gjemte gjenstander for senere bruk, og som regel er det økser som er nedlagt.

Vi regner med at mange av disse bronsesjenstandene har vært ofret til en guddom. Dette var da en gave som skulle blidgjøre guden. Skikken er kjent allerede fra steinalderen.

I Sør-Skandinavia ble offergavene vanligvis lagt ned i myr eller på andre våte steder. I Norge er det særlig mange bronsesjenstander som er kommet for dagen i eller ved kilder, og det kan se ut som om vi har hatt en kildeguddom som har vært allment kjent. Den hellige funksjon øksa har hatt kan en t.eks. se på noen av våre helleristninger fra bronsealderen, hvor det forekommer mannsskikkelser med løftet øks.

Kanskje har øksa fra Viset vært ofret i ei elv, i rennende vatn. Fra øksa ble nedlagt og til i dag, kan Visetbekken ha skiftet leie flere ganger. Stedet er oppe i ei li med vidt utsyn over bygda. Kanskje vaktet guddommen

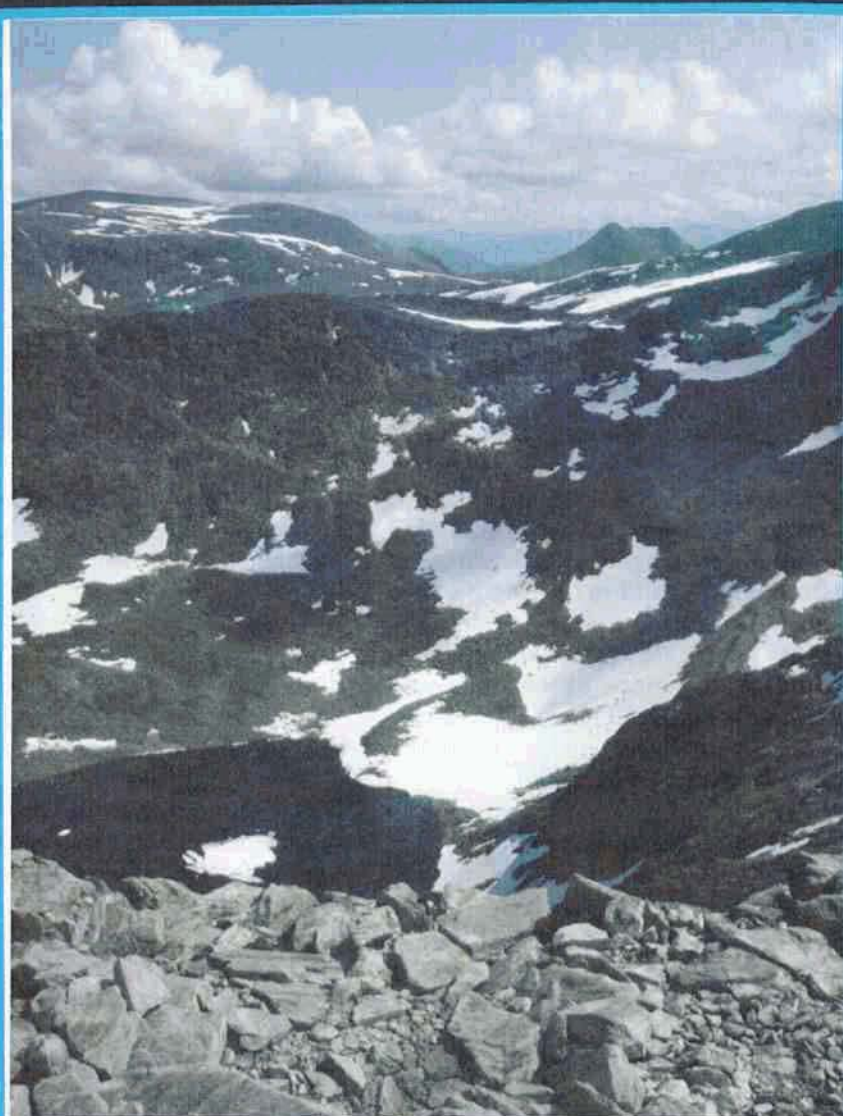
FANGSTFOLK I FJELLET

av Lil Gustafson

Fjellet i våre hjerter ...

Hver sommer vandrer tusenvis av mennesker omkring i den norske fjellheimen. For noen er det blitt en livsnødvendighet. Det moderne mennesket i en teknifisert verden klamrer seg desperat til det som måtte være igjen av uberørt natur. Har dette behovet for "natur" sammenheng med at menneskene i 99% av sin tilværelse som art på denne mangfoldige klode, har levet som en del av naturen, i nær kontakt og avhengighet? Menneske og natur var ett. I dag er det ikke slik. Mennesket som "naturens herre" er en "ny" tanke i menneskenes historie - bare noen hundre år gammel, og den har fått katastrofale konsekvenser. Men arven fra uttallige generasjoner har vi i oss, godt gjemt i underbevisstheten. Av og til dukker fjerne fragmenter fram - kanskje spesielt når vi vandrer i fjellet? Ørsmå kryp i uendeligheten ...

Vi vet at noen av våre forfedre allerede for omlag 9000 år siden vandret opp i høyfjellet, trolig så snart den store breen hadde trukket seg tilbake. Og det enda de i generasjoner hadde bodd ved kysten og levet godt på havets ressurser, fisk og sel, skjell og krabber, fugler og egg, og sikkert mye mer .

Trollheimen

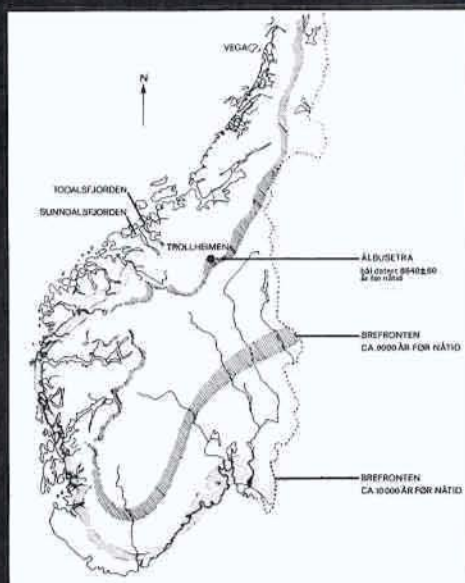
De første menneskene var kystfolk

De første menneskene kom til Norge etter siste istid fra det store viddeområdet i Danmark/Nord-Tyskland. Av kartet som viser isens tilbaketrekning, ser vi at ca. 10.000 år før nåtid lå de største isfrie arealene på sørvestlandet og nordvestlandet. Nettopp langs Møre-kysten har vi de største konsentrasjoner av boplassfunn fra de eldste fangstgruppene, som ofte kalles "Fosna-kulturen", eller "Flintplasstradisjonen". Disse er mellom 9 og 10.000 år gamle. Ca. 9000 år før nåtid har isen frilagt hele kystområdet og deler av landet innenfor. Trolheimen er det første høyfjellsområdet som blir isfritt.

Spor i fjell

Hvordan vet vi at fangstfolkene vandret opp i fjellet, hvor de kom fra, og når det skjedde? Sporene de har etterlatt seg er nesten usynlige: litt avfall etter tillaging av redskaper, noen ødelagte redskaper, litt bålrester, overvokst av mose og lav. Nesten alt organisk materiale er forvitret av vær og vind. Derfor har vi svært sjelden funnet måltidsrester, og avfallshauger med beinmateriale som kan vise hva folkene har jaktet på. Men et våkent øye kan plutselig oppdage en stein som ser annerledes ut i en avblåst grusfleck. Slik er de fleste boplassfunn vi kjenner i fjellområdene innenfor Nordvestlandet funnet.

Det er ikke mange funn fra steinalderen som hittil er kjent. Men det er ikke lett systematisk her, slik det er gjort i flere fjellområder lengre sør,

Kartet viser isens tilbaketrekning ca. 10-9000 år før nåtid. Det er tegnet på grunnlag av geologen Bjørn G. Andersens kart i artikkelen "The deglaciation of Norway after 10 000 BP" i Boreas nr. 9, 1980. Havet stod høyere og kystlinjen har vært mer opprevet enn det fremgår av kartet.

hvor vi kjenner hundrevis av boplasser. Det er derfor sannsynligvis bare et lite fragment av kildematerialet vi kjenner til nå, som kan fortelle om steinalderens fangstfolk i fjellet. Men noen av de spørsmål vi innledet med, kan vi likevel svare på: vi finner redskap av samme form som vi kjenner fra boplasser ved kysten, fremstilt med samme teknikk. Og som et enda sikrere bevis for tilknytning til kystfolkene, vi finner flint. Flint forekommer ikke naturlig i Norge, flintknoller er fraktet til kysten med drivis fra Danmark. Flint var et uhyre viktig råstoff for de eldste fangstfolkene, ikke uten grunn betegnes disse funn som "Flintplasstradisjonen". Dessuten har vi dateringer som er foretatt med "14C" metoden på kull fra ildsteder.

Det eldste ildstedet i høyfjellet - Ålbusetra

Til tross for omfattende undersøkelser i fjellområdene sør for Dovre, og adskillige "14C"-daterte ildsteder, er den aller eldste dateringen fra sør-

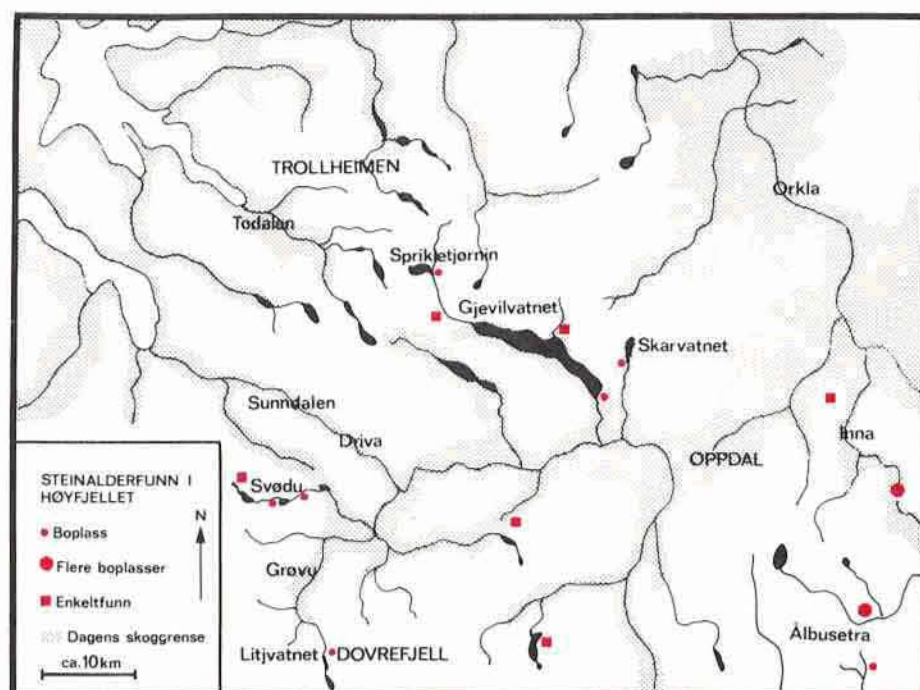

Fjellene ved Sørkløfjorden i Trolheimen

norske fjell fra en boplass ved Ålbusetra. Her i fjellet øst for Oppdal ved Orklas kilder, ca. 980 m o.h., ble de første steinalderfunnene plukket opp av noen skolegutter som var på seterferie sommeren 1948.

Langs elva har isbreen etterlatt lange grusrygger, og på noen av ryggen nord for setra ble det gjort funn fra steinalderboplasser over en strekning på en knapp kilometer. Arkeologen Th.Petersen og geologen Arne Grønlie presenterte disse funnene i DKNVS Museets årsberetning for 1948. Senere er det samlet inn flere funn og foretatt mindre utgravninger av ildsteder. Kull fra 6 ildsteder er datert ved "14C"-metoden. Alle er eldre enn 5.000 år, altså fra eldre steinalder, og de strekker seg over en periode på 3-4.000 år. Den eldste dateringen er ca. 8.800 år før nåtid. Det er viktig at denne dateringen er foretatt på løvtre. Det er sikrere enn datering på furu. Hvis gamle tørrfuruer er brukt som bålved, er det tidspunktet for når furua døde som dateres, og ikke selve bålet.

De aller fleste funnene er avfall etter redskapsproduksjon, ødelagte eller oppbrukte redskaper. Her er ingen gjenstander som sikkert kan knyttes til "Flintplasstradisjonens" boplasser ved kysten, men en stor prosentdel flint, 100 av ca. 235 funn, viser kontakt til et kystområde.

Som de daterte bålplassene viser, har de sesongvise jaktbesøkene til Ålbusetra lang tradisjon. Etter hvert som jegerne ble kjent i fjellet, fant de også fram til andre råstoffer som kunne erstatte flinten. Her er funn av kvarts, kvartsitt, bergkrystall og jaspis. Lokal kvartsitt er også funnet på en boplass ved Borkhussetra vel 1/2 mil i sør. Men de aller første var avhengige av flint, og måtte frakte med seg emner for å være sikret at de kunne erstatte livsnødvendige redskaper og våpen, når de etter hvert ble oppbrukt.

En slik flintkjerne er funnet på setervollen til Ålbusetra. Tegningen viser tydelig arrene etter jevnbrede stykker som er slått av kjernen. Disse "flekken" ble laget ved en spesiell slagteknikk, og er svært vanlige på de eldste kystboplassene. Slike "halvfabrikata" ble bearbeidet til f.eks. skrapere, kniver og pilespisser.

Dateringene fra Ålbusetra er de eneste vi foreløpig har fra de trønderiske høyfjellsområder. Undersøkelser av steinalderboplasser i

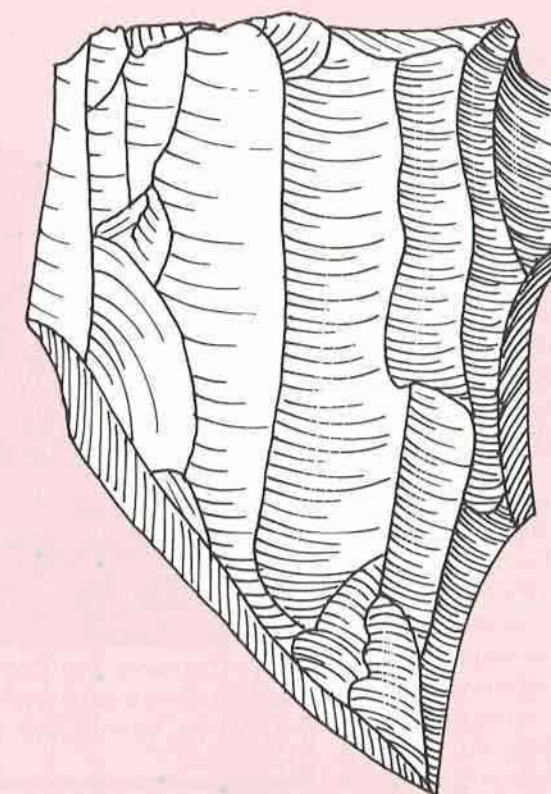
Innerdalen, en seterdal ca. 1 mil nord for Ålbusetra, viser at fangstfolkene kom hit først ca. 1500 år seinere. Men de har sin egen historie som ikke skal skrives her.

Av kartet som viser isavsmeltingen kan vi se at steinalderfolkene kom til Ålbusetra ganske snart etter at isen hadde trukket seg tilbake fra området, bare 100-150 år etter. Når folk kom så tidlig til dette fjellstrøket, vil vi vente å finne enda eldre spor i Trollheimen, som jo ligger umiddelbart innenfor Møre-kysten. Siden dette høyfjellsområdet trolig er det som først ble isfritt Norge, er det her vi burde finne de aller eldste.

Pionerene i Trollheimen

Bare på 5 steder er det gjort funn fra steinalderen i Trollheimen. Alle er oppdaget tilfeldig, ved funn i stier, i utvasket strandkant eller veiskjæring. Det blir derfor en spennende oppgave å prøve å etterspore de eldste vandringsveiene i fjellet ved mer systematisk leting.

Selv om vi ikke har dateringer på kull fra disse stedene, er det spesielle trekk ved funnmaterialet som tyder på at vi her virkelig har spor etter de første fjellvandrere. Funnene består nesten 100% av flint, bare ved Gjevilvatnet og Skarvatnet er det et lite innslag av andre bergarter (14 av ca. 244 funn). Det betyr altså nær kystkontakt. Det er lite trolig at folke-

Flintkjerne funnet på Ålbusetra. Den er nesten 9 cm høy. Vi ser arrene etter de jevnbrede stykkene som er slått av blokken, som kalles flekker. Disse kunne tildannes videre til f.eks. pilespisser, kniver, bor, skrapere.

Boplassområdet ved Ålbusetra. På grusryggen som følger Orkla er det gjort funn fra eldre steinalder over en strekning på ca. 1 km. Den første snøenerfalt. De mørke partiene på ryggen er vegetasjonsløse områder hvor de fleste funnene er gjort. På tvers av ryggen ligger et system med ca. 30 fangstgroper beregnet på reinsdyr. Disse er sannsynligvis yngre enn steinalderen.

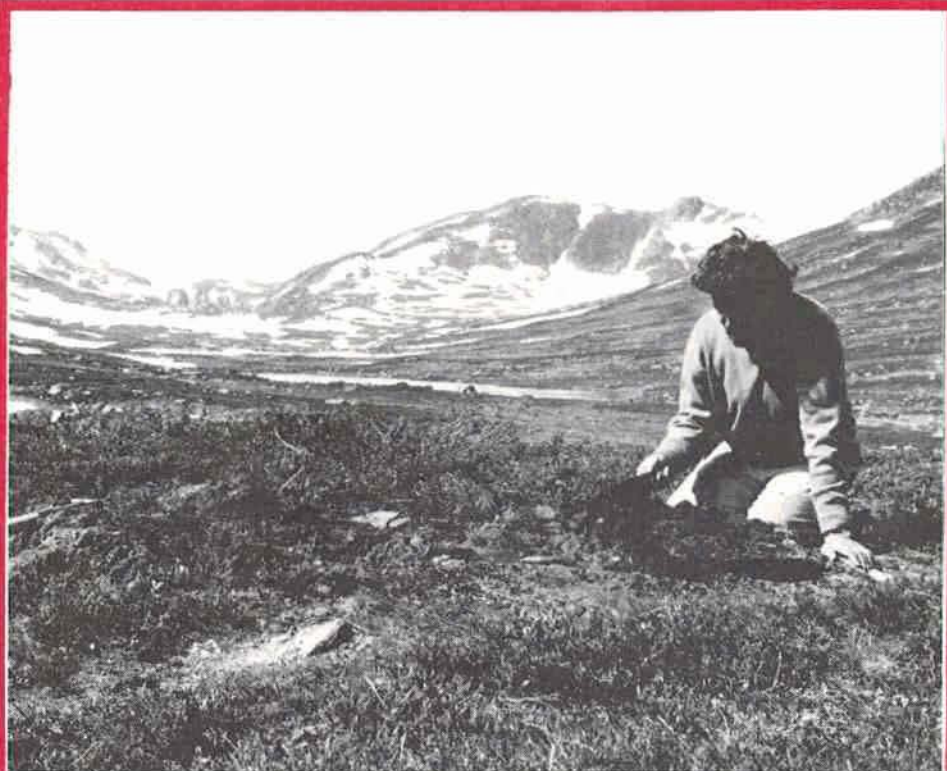
ne kan ha kommet fra noe annet kystområde enn nettopp Møre-kysten. Vandringsveien kan ha gått opp Todalen og/eller Sunndalen.

På boplassene ved Gjevilvatnet, Skarvatnet og Sprikletjørnin er det funnet små pilespisser som er karakteristiske for de eldste fangstgruppene ved kysten. Ved Gjevilvatnet er det dessuten funnet en "skiveøks" som også er vanlig på disse kystboplassene, men ikke fins på yngre boplasser. Dette gjør det rimelig å tro at boplassene er eldre enn 9000 år. Ved Gjevilvatnet og Skarvatnet er det også noen få funn som tyder på at stedene er besøkt også på seinere tidspunkt. Det er rimelig å regne med å gjøre funn fra hele eldre steinalder, når vi vet at dateringene fra Ålbu-setra dekker nærmere 4000 år. Det er påfallende at de fleste funnene fra Trollheimen, som jo er fremkommet helt tilfeldig, faktisk synes å skrive seg fra pionertiden. Ble dette fjellområdet lite brukt av seinere fangstgrupper? Fant de frem til bedre fangstområder? Ble de innlandsfolk? Slike spørsmål kan vi kanskje få svar på ved fremtidige undersøkelser.

Veien til Dovrefjell

Funnene ved Grøuvassdraget er gjort ved systematisk leting av arkeologer. Dette er et sidevassdrag til Driva og ble undersøkt i forbindelse med Verneplan III for vassdrag. Ingen av funnene herfra kan gi noen sikker datering. Ved Litjvatn er det funnet en håndfull flint, ca. 90 biter, avfall og redskaper. Disse folkene kan ha kommet opp Sunndalen fra Møre-kysten.

Merkelig nok er det gjort svært få funn på selve Dovreplatået. Siden dette fjellområdet trolig ble isfritt seinere enn Trollheimen, kan vi neppe vente funn fra pionérfasen her. På sør-siden av vass-skillet, i Joravassdraget er det funnet mange steinalderboplasser, men her er råmaterialet i alt vesentlig lokal kvartsitt. Det samme er forholdet ved Aursunden, hvor det er samlet inn funn fra neddemte boplasser. Dette fjellområdet synes altså å være tatt i bruk seinere enn Trollheimen, kanskje av andre kulturgrupper med en større grad av innlandstilpasning. I allfall har de kjent fjellområdet så godt at de har funnet fram til stein - slag som kunne erstatte flint.

Boplassen ved Sprikletjørnin i Trollheimen, den eneste lokaliteten i dette fjellområdet hvor det er foretatt arkeologisk utgravning. Boplassen ligger et stykke fra vannet, her er en tørr flate med god utsikt og en liten bekk i nærheten.

Hvorfor til fjells?

De første fangstfolkene bosatte seg på øyer langs ytterkysten, ikke inne i de lunere fjordarmer. Havets ressurser var rikeligst i skjærgården, her var overflod av fisk, sel, fugl, skjell og mange slags smådyr. Her var mat til alle årstider. Ut fra boplassenes beliggenhet kan, det se ut til at disse fangstfolkene har hatt en spesialisert kysttilpasning. Her var de lommekjent, de var gode padlere, og visste om de beste fangst og fiskeplassene.

Hva kan grunnen være til at mennesker oppsøker nye områder med en helt annen landskapsform, dyre- og planteliv? Hvilke forventninger hadde de første menneskene som padlet inn fjorden for å kravle seg opp bratte dalfører og trave innover ur blant spisse tinder?

Kriseløsning?

Menneskene er sterkt tradisjonsbundne. Ofte forklares nye forhold i et samfunn med tvang, ren nød var bakgrunnen for forandringer. Kan det tenkes at det var trangt om plassen ved kysten, at det var blitt for mange mennesker i forhold til brukbare boplassområder og i forhold til mattilgangen? Neppe. Ut fra det vi vet om de tidligste fangstkulturene,

var de rene overflodsamfunn med god tilgang på mat, uten at det krevde for stor innsats. Ved kysten kunne de finne mat hele året. Stress var ukjent.

Tradisjon

Kanskje tradisjon likevel er et nøkkelord, men på en annen måte. Kanskje var ikke fjellferden et brudd med tradisjonen til en veltilpasset kystbefolkning? Arkeologer som har behandlet dette spørsmålet har lagt stor vekt på den rolle reinen må ha spilt for fangstgruppene som forlot de dansk-tyske tundraområder da skogen presset reinsdyra nordover. Grunnen til at noen mennesker foretrakk det barskere klima nærmere den store bre, var kanskje et ønske om å opprettholde deres tradisjonelle arktiske tilpasning.

Helt det samme kunne det allikevel ikke bli. Livet måtte nødvendigvis bli nærmere knyttet til kysten. Her var ikke de store vidder med tallrike reinsflokker, ikke før isen vel hadde smeltet ned for godt og plante- og dyreliv hadde etablert seg også i de indre deler av landet. Men reinen var der. Tror vi. Vi mangler de sikre beviser, fordi vi ikke har avfallslage-

ne etter måltidene. Derfor vet vi ikke sikkert hvilken rolle reinen har spilt for den tidligste kystbosetningen. Men tradisjonen var sterk. Og det var sikkert mange historier, myter og ritualer knyttet til nettopp reinsdyret. Og prestisjefylte handlinger. Når reinen etter hvert trakk opp i høyfjellet, hvor det ble større utfoldelsesmuligheter for dette flokkdyret, måtte menneskene etter.

Arkeologen Anders Hagen beskriver i Norges Oldtid fjellfangst-folkene som restene etter en urgammel reinjegerkultur. De norske fjellområdene ga muligheter for småflokker av reinjegere til å leve videre på liknende vis som de var vant til fra eldre tider. De norske vidder ble "reservater" for flora og fauna, såvel som for en livsform som for lengst var utslettet i sør.

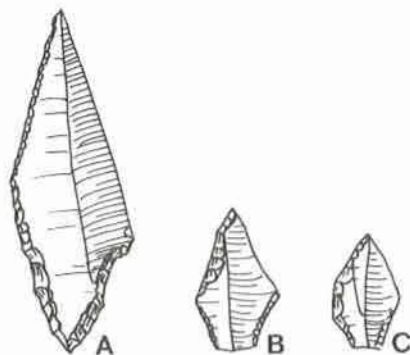
Vi skal heller ikke se bort fra at en saftig reinsdyrsteik var en velkommen avveksling eller at nysgjerrighet og eventyrlyst var drivkraft for 9000 år siden, såvel som i dag.

Hellige fjell

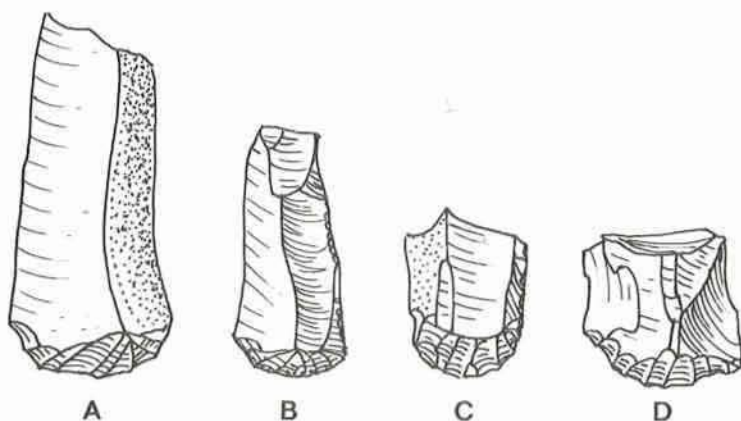
Dette er kanskje ikke hele historien? Den vil vi nok aldri få, men vi har lov til å fantasere. Om reinen har hatt en viktig plass i samfunnets myter og verdinormer, har kanskje fjellet også hatt det? Vi kjenner til mange kulturer, hvor fjell er hellige. I samfunn som lever i nær kontakt med naturen, kan vi kanskje si at det ville være merkelig om det ikke fantes hellige fjell.

De mennesker som fulgte den store bre kom fra et sletteland, men de kan ha bevart minne i seg om veldige fjell lengre sør. Fangst-folk vandrer over store områder. Kanskje hadde de selv vært ved disse fjell.

Vi er tilbake til utgangspunktet, det moderne menneskes tiltrekning til fjellet. I vår materialistiske tid er det kanskje her vi kan oppleve "det hellige", har vi det til felles med steinaldermennesker? Men når menneskene i dag reiser ut for å erobre fjell, med hundrevis av bærelere og utstyret innlagt på EDB - da er det uttrykk for et overmøt som har brakt oss på kanten av stupet. Kan vi kanskje lære noe av fortidens mennesker? Kan kunnskap om forhistorien gi oss ettertanker av betydning for vår situasjon i dag?

Pilespissene av flint. Tildanningen og formen er karakteristisk for de eldste fangstgruppene ved kysten. De er 1,5–4,5 cm lange. a) fra Gjevilvatnet. b) fra Skarvatnet. c) Sprikletjørnin.

Flintskrapere som bl.a. kan ha vært brukt til å skrape skinn og pileskaft. Eggen vender nedover. De er fra 2 til 5 cm lange. a) fra Gjevilvatnet. b) fra Ålbusetra. c) fra Sprikletjørnin. d) fra Litjvatnet.

¹⁴C daterte ilsteder fra boplassområder ved Ålbusetra, Oppdal, Sør-Trøndelag. Dateringene er foretatt ved Laboratoriet for radiologisk da-

tering ved NTH, Trondheim. Tre-lagsbestemmelser ved O. Gjærevoll og Edvardsen/Tveitdal, Bot. inst. UNIT.

Lokalitets- betegnelse	Dat.nr.	¹⁴ C alder BP (f.nåtid)	Kalibrert BC (f.Kr.)	Tre slag
Funnsted A	T- 442	8530 ± 360		furu Prøvene innsamlet
	T- 443	6100 ± 120		furu ved A. Grønlie, innsendt ved S. Marstrander
Lok. 3/1982	T-4909	8840 ± 60		løvtre Prøvene inn-
Lok. 2/1982	T-4908	7560 ± 95		furu samlet og
Lok. 6/1982	T-5884	6050 ± 90	4995 ± 95	furu innsendt v/L.
Lok. 1/1982	T-4907	5030 ± 50	3820 ± 70	furu Gustafson

¹⁴C metoden

¹⁴C er en radioaktiv isotop av kullstoff (carbon) som dannes i atmosfæren og blir tatt opp av alle levende organismer - planter, dyr og mennesker. Så lenge organismen lever er mengden ¹⁴C konstant. Straks organismen dør, begynner en ned-

brytningsprosess. Ved å måle den mengde ¹⁴C som er igjen i f.eks. kull, tre eller bein, er det mulig å regne ut når treet ble brent eller dyret drept.

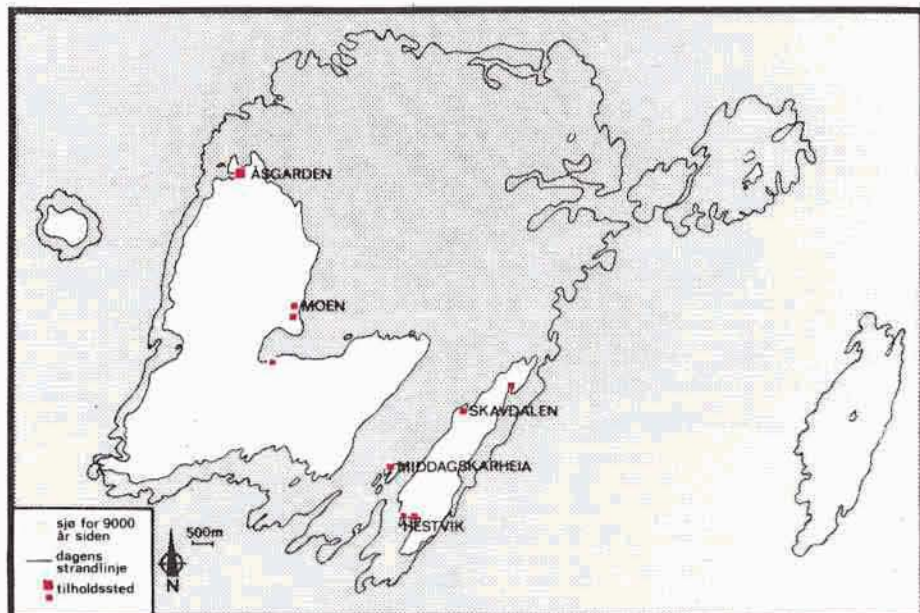
Det er imidlertid flere feilkilder ved metoden, bl.a. at radiocarbon-inn-

fortsettelse s. 33

Ti generasjoner fangstfolk på Vega for 8-9000 år siden

Hein Bjartmann Bjerk.

Gjennom systematiske undersøkelser og vitenskapelige metoder er det mulig å skissere fortidsmenneskenes livsvilkår. Vi kan gjenskape fortidige landskap og finne ut hvorledes menneskene har innrettet seg. Gjennom nye metoder og innfallsvinkler kan vi øke denne kunnskapen og gjøre rammen om steinalderfolkets liv snevrere og mer presis. Men er det mulig å nå fram til selve menneskelivet på vitenskapelig vis? Kan vi finne ut hvordan det var å være menneske den gang? Alt taler for at dette i all mulig fremtid må søkes i vår egen fantasi. Det er først når vi tenker oss selv inn i fangstfolkets situasjon at vi får "kontakt" med steinaldermenneskene og at kunnskapen blir levende. Arkeologene er eksperter på rammeverket omkring våre forfedres liv. Når det derimot gjelder evnen til innlevelse i denne situasjonen står vi alle likt. Dette er trolig en av grunnene til at arkeologien har stor publikumsappell. Fantasien er en viktig side ved faget, og det trengs ingen ekspertise for å ta den i bruk.

Vega slik øygruppen var da havet sto 60 m høyere enn i dag, for 8-9000 år siden. Landhevingen på denne tiden var rundt 3 m pr. århundre. Denne strandlinjen skulle dermed tilsvare 2-300 år. Tilholdstedene langs denne stranden gir inntrykk av hvorledes ti generasjoner fangstfolk har utnyttet området.

Gode forskningsmuligheter

Steinaldermenneskene på Helgelandskysten for 8-9000 år siden har bokstavelig talt sett landet stige opp fra havet. For menneskene har det sikkert syntes som om det ustadige og lunefulle havet langsomt har tørket inn, eller forsvunnet gjennom et hull på bunnen. Besteforeldre kunne vise sine barnebarn det sikre bevis: "Der oppe samlet vi krabber og sneglehus da vi var små." I dag vet vi at dette forholdet skyldes at jordskorpen var i ferd med å rette seg opp etter å ha vært nedtyngt av den store innlandsisen. Landhevingen var særlig kraftig i Helgelandsområdet, på Vega ligger

strendene fra istidens slutning 96 m over havnivå. I den første tiden var landhevingene rundt 3 m pr. århundre, noe som må ha vært godt synlig for menneskene.

I eldre steinalder var Vega eneste landingsplass i et stort grunnhav som må ha vært rikt på fisk, sjøfugl, sel og hval. Avstanden til fastlandet var ca. 20 km, og menneskene som ville ha del i rikdommen måtte nødvendigvis holde til på Vega. Dette er trolig en av grunnene til de mange spor etter fangstfolket her ute.

Landhevingen forandret landskapet gradvis. Sundene lukket seg og

ble lave eid, båer ble til skjær og holmer. Landskapsendringen fikk betydning for havneforhold og ressursfordeling. Menneskene må ha kjent landskapet i detalj og trolig oppsøkt de steder som til enhver tid ble oppfattet som gunstigst. Stranden var grensen mellom menneskene og deres livsgrunnlag. Mye av virksomheten må ha vært knyttet til strandsonen. Her ble fangstene landet for slakting og sløyning – flo og fjære sørget for effektivt renhold. Dette gjør at vi kan gå ut fra som en regel at tilholdsteder i ulike nivå er fra ulik tid, og at de høyestliggende stedene er eldst. Tilholdsteder fra samme nivå er forholdsvis samtidige. Rask landheving fører dessuten til kortere brukstid for hvert sted, men gir desto større antall tilholdsteder i området, siden det ble tungvint å bo for lenge på samme sted. Vega byr dermed på særlig gode forskningsmuligheter: Her finnes mange boplasser innenfor et helhetlig landskap, tilholdstedenes høyde over hav-nivå gir pekepinn om alderen.

Hva forteller tilholdstedene? Tilholdstedene vil variere med antall mennesker, sosiale grupperinger, med oppholdets mål, varighet og årstid. En samling familier med tilhold på Vega store deler av året vil trolig stille andre krav til boplassen og etterlate seg andre spor enn et jaktlag på spesialoppdrag i sommerhalvåret. Gjennom studier av forholdet mellom naturmiljø og kulturspor fra et kort tidsrom har vi derfor mulighet til å danne oss et bilde

av hvorledes menneskene har brukt Vega i steinalderen.

Spor etter fangstfolket

Det var med disse problemene for øyet en gruppe på fire arkeologer foretok en undersøkelse på Vega sommeren 1985. Ved å streke opp 60 m-nivået på kartet kunne steinalderlandskapet gjenskapes. Dette tilsvarer strandsonen i en 2-300 års periode innenfor tidsrommet 8-9000 år før nåtid. Dette var altså den barske virkelighet for ti fangstfolkgenerasjoner. Vi tenkte oss at vi tilhørte en av generasjonene og padlet langs denne kysten. Hvor ville vi søkt tilhold? Gjennom kart og flyfoto var det mulig å få en grov oversikt over steinalderlandskapet. Det var på forhånd mange sterke meninger om hvor steinalderfolket hadde holdt til. Enkelte lovet å spise hatten om det ikke ble funnet noe der eller der. De fleste hodeplagg var imidlertid hele da vi forlot Vega.

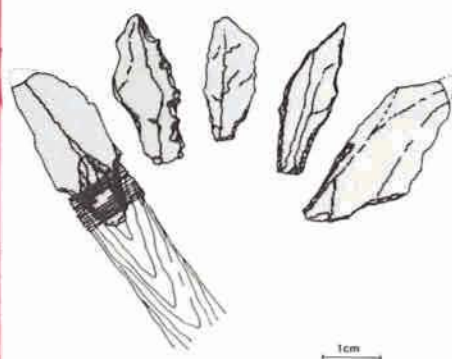
Hestvik

Alle var enige om at det var store muligheter for å finne spor etter steinaldermenneskene i Hestvik, lengst sørøst i området. Spenningen var stor da vi bar graveutstyret opp steinalderens marebakke og endelig fikk "hodet over vannet" og kunne se steinalderstranden. Allerede i det tredje prøvestykket ble det funnet flintgjenstander etter fangstfolket. Funnområdet viste seg etter hvert å være ca. 180 m² i utstrekning. Den totale mengden av steingjenstander her kunne be-

regnes til ca. 5200, det meste tydeligvis avfall fra tildanning av redskaper. (Funnmengden er beregnet ut fra antall funn fra undersøkt areal, sett i forhold til det totale boplassområdet.) Etter en lang rekke prøvestykk videre mot øst ble det igjen tilslag. Her var et funnområde rundt 100 m² stort, med anslagsvis 29.000 gjenstander, også hovedsakelig steinavfall.

Åsgarden

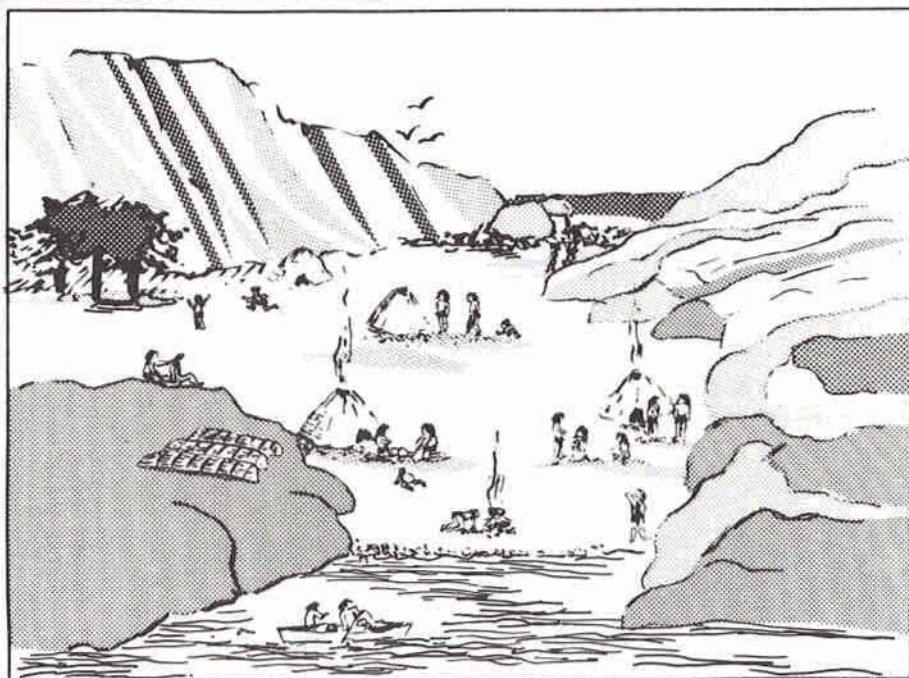
Det var knyttet særlig store forventninger til et lavt eid med adkomstmuligheter både fra nord og vest, lengst nord i steinalderlandskapet. Ettersom vind og bølger bare kan ha en retning om gangen, var det mulig å komme til/fra dette stedet under vanskelige værforhold. Her var altså en av de beste havner i området. Skuffelsen var stor da vi endelig kom fram og fant at det innbydende eidet i virkeligheten var et ujevnt, torvdekket rullesteinsområde. Hvem i all verden ville finne på å slå seg ned i en steinrøys? Men vent litt – hva var dette? groper? HUSTUFTER!! De følgende timer ble en opplevelse vi sent vil glemme. Etter hvert kunne 12 groper og forsenninger avmerkes på kartet over det lille dalsøkket. Ved å grave gjennom torvlaget, løfte opp de løst pakke de rullestein, og gjennomsoke øverste del av gruslaget, fantes sylskarpe flintfliser. Steinalderfolket har tydeligvis holdt til på rullesteinsflaten før den ble dekket av torv. De etterlatte steingjenstandene har gjennom tusenårene falt ned mellom blokker og steiner og finnes i dag øverst i gruslaget under.

En av jegerene på Åsgarden-boplassen etterlot seg disse pilesissene av kvartsitt. På to av spissene er odden brukket, kanskje ved sammenstøt med byttedyret? Skaftet på spissen t.v. er rekonstruert.

Vi kunne etter hvert fastslå at minst 6 av gropene var hustuffer fra steinalderen, og at funnområdet var hele 2.300 m² stort. Funnmengden på boplassen kan beregnes til rundt 280.000 steingjenstander! I et av prøvestikkene ble det funnet 5 pilesisser av kvartsitt, tydeligvis gjemt eller glemt av en av steinalderfolket. Av andre redskaper nevnes kniver, skrapere og flintstykker med kraftige hjørner for bearbeiding av tre og bein. Mesteparten av funnene, ca. 90%, synes imidlertid å være avfall fra tilvirkning av steinredskaper.

Hustuftene er rundaktige groper, ca. 3 x 4 m, ca. 0,5 m dype. Husene har vært delvis gravd ned i rullestein. Byggemåte og innredning er ukjent. Det er rimelig at taket har bestått av en enkel bærekonstruksjon som var dekket av skinn og/eller torv. Boligflaten anslås til 10-12 m². Hustuffer fra eldre steinalder er svært sjeldne, tuftene fra Åsgarden er blant de aller eldste som kjennes i Norden.

Åsgarden-boplassen var etter alt å dømme hovedoppholdsstedet for menneskene i Vega-området for 8-9000 år siden. Personene på bildet t.v. sitter i en av de 6 gropene som trolig er hustuffer. De gode havneforholdene ved boplassen var trolig årsaken til at man bosatte seg her. Tegningen t.h. viser hvorledes boplassen kan ha sett ut da den var i bruk. To av hustuftene er ikke synlige fra denne synsvinkelen. Et sted mellom 30 og 60 personer har trolig holdt til på boplassen. Bildet er tatt mot nord. (Foto: B. Gjerland.)

Middagskarheia

Langs øvrige deler av den fortidige strandsonen ble det funnet en rekke mindre tilholdsteder. Oppdagelsen av funnstedet på Middagskarheia, som i steinalderen var en naken holme, var særlig overraskende. Vi hadde tenkt oss at området innerst i den sørvendte kilen ville ha særlig

god havn, og dermed være et gunstig tilholdsted. Etter å ha strevd med å få utstyret til topps, kunne vi raskt konstatere at her bare var bratte svaberg med spredt torvdekke. For å få visshet om at steinaldermenneskene hadde vurdert området like upassende som oss, tok vi

likevel en serie prøvestikk gjennom skaret mot nord. Etter en tids bak-sing med torv, gjørme, stein og grov grus, kunne en av deltakerne vise frem en flintflekke med bruksspor langs eggene – tydeligvis et knivblad. Funnområdet her var bare 33 m², funnmengden kunne beregnes

til rundt 350 steingjenstander. Til gjengjeld ser det ut til at funnene herfra stort sett er redskaper, hovedsakelig ulike typer kniver. Funnene var knyttet til en rundaktig forsenkning som kan være spor etter en hytte.

Middagskarheia representerer en type tilholdsteder som synes å være svært vanlig. Det er ialt oppdaget 6 liknende små oppholdsteder langs denne strandlinjen, alle mellom 20 og 35 m² i ut strekning og med en funnmengde beregnet til 200-600 steingjenstander. Til forskjell fra Åsgarden og Hestvik-boplassene er andelen av brukte redskaper, særlig kniver, svært høy på de små funnstedene. Boflate og havneforhold er varierende og ofte lite innbydende. Foruten Middagskarheia 1, ble det bare funnet spor etter hytter i Skavdalen, hvor det fantes en tydelig grop i rullesteinsflaten, inntil en stor steinblokk.

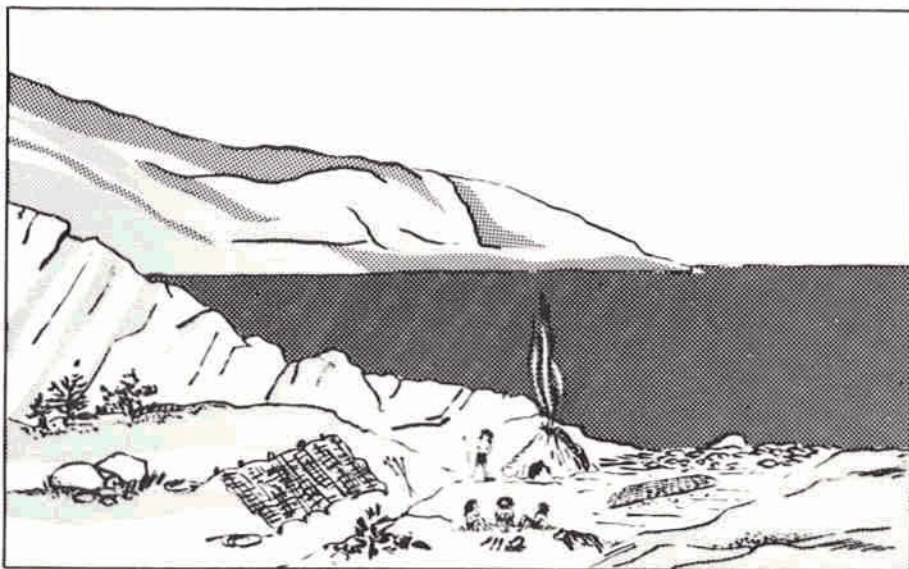
Områder uten funn

Finnes det spor etter steinalderfolket overalt på Vega? Hundrevis av prøvestikk uten funn i ulike deler av området skulle tale sitt tydelige språk. På forhånd hadde vi store forventninger til en ca. 600 m lang strand på nordøst-siden, hvor det tidligere var undersøkt et mindre funnsted (Moen 1). Etter å ha undersøkt området, måtte vi imidlertid konstatere at stranden har vært av begrenset betydning for steinalderfolket. Felles for de funntomme områdene var særlig dårlige havneforhold. Vest- og sørsiden av Vega var bratte bergvegger med tordnende dønninger hvor brukbare landingsforhold knapt fantes.

Funnene forteller om menneskenes levevis

Bare en liten del av den beboelige strandsonen ble undersøkt. Tilholdstedene synes likevel å falle inn i et mønster som gir rom for generelle betraktninger.

Åsgarden-boplassens størrelse, hustuftene, det varierte funnmaterialet og den gode havnen, antyder at boplassen har vært befolket hele eller store deler av året. For kortere opphold har det neppe vært nødvendig å bygge solide boliger, eller

Funnene på Middagskarheia var knyttet til en rund forsenkning som muligens er spor etter en hytte. Det er etterlatt få gjenstander på dette stedet. Mange av funnene er redskaper, for det meste kniver. Vi tenker oss at dette tilholdsstedet var knyttet til fiske og fangst i nærområdet. Det er oppdaget flere liknende "fangststasjoner" langs denne fortidige strandsonen. Bildet er tatt mot nord.

å knytte så stor aktivitet til ett og samme sted. Det er lite sannsynlig at det finnes andre tilsvarende boplasser fra denne tiden ellers på øya. Dette kan antyde at menneskene som utnyttet området tilhørte et sosialt fellesskap som hadde Åsgarden som hovedoppholdsted. Samfunnet har trolig bestått av flere sosiale enheter, hustuftene kan indikere 6-12 hushold eller familier. Der som hver bolig har huset en kjernefamilie (far, mor, 2 barn, 1 eldre person), har det vært 30-60 mennesker på boplassen.

Menneskene har basert sin tilværelse på de varierte fangstressursene i området. Gjennom en god havn var forbindelsen mellom menneskene og deres livsgrunnlag sikret året gjennom. Fangstressursene i havet er svært stabile og peker seg ut som den naturligste næringskilden i vinterhalvåret, når landområdene er snødekket og tilnærmet livløse. Husene på boplassen gjør det også nærliggende å tro at fangstfolket holdt til her om vinteren. Dersom dette er riktig må vi tydeligvis endre vår negative oppfatning av boflaten

i Åsgarden. Ved snødekke utjevnes undergrunnen – rullestein og ujevnheter har neppe vært til hinder vinterstid. Rullesteinen er dessuten fri for tele, og dermed unngås plagsomt overflatevann i fryse/tine perioder høst og vår. Kanskje disse steinrøysene var oppfattet som det beste alternativ for vinteropphold?

Fra Åsgarden kunne fangstfolket rekke de fleste ressurser som var nødvendige for å eksistere. Menneskene har imidlertid vært virksomme på flere andre steder i dette strandbeltet. De mange redskapene tyder på at de små tilholdstedene, slike som Middagskarheia, var knyttet til bestemte gjøremål. Oppholdet her hadde trolig sammenheng med fiske og fangst i nærområdet. Disse aktivitetene var sannsynligvis fleksible, og kunne utsettes til brukbare værforhold. Nærheten til den aktuelle ressursen var således det viktigste hensynet i valget av slike tilholdsteder. Knivene dominerer blant redskapene. En rimelig tolkning er at dette var fangernes slakte- og sløyeplasser. Gjennom dette arbeidet kunne fangstproduktene vekt og volum reduseres for å lette transporten. Mengden av redskaper tyder på gjentatte besøk, og at disse stedene var faste tilholdsteder i fangstvirksomheten i sine deler av øya. De fleste redskapene synes fremdeles å være brukbare, og det er urimelig å oppfatte alle som tilfeldig mistet under arbeidet. Det er mer sannsynlig at redskapene ble etterlatt til senere bruk på samme sted. Spor etter hus på ett, muligens to av disse tilholdstedene peker i samme retning.

Hva gjorde menneskene i Hestvik? De to funnstedene her er større og inneholder flere funn enn de minste tilholdstedene. I likhet med Åsgarden har dette vært et sted hvor man har produsert steinredskaper. Havneforholdene er ikke gode nok til at stedet kan ha vært av større betydning i lengre sammenhengende tidsrom. Her var en vid sørvendt strand som må ha vært snøbar tidlig på våren. Var det hit de søkte, når de trange hyttene i Åsgarden ble for klamme og solhungeren fikk overtaket om våren? De mange skjær og holmer i nærområdet peker seg ut

DENNE DELEN BREKKES AV OG KASTES

SLØVT EGGHJØRNE

NYTT SKARPT EGGHJØRNE

SURRING

TRESKAFT DELT PÅ LANGS

1 cm

En flintflekke fra Middagskarheia i et tenkt skaft. Funnene kan antyde at noen av steinalderfolkets kniver var av av liknende type som våre "lino-leumskniver". Når egghjørnet i knivens fremkant ble sløvt, kunne denne delen brekkes av. Dermed var

et nytt, skarpt egghjørne klart til bruk. Det illustrerte skaftet er i to deler, flintflekken kunne holdes på plass mellom disse ved hjelp av tæreaktig festemiddel og stramme surringer.

som gunstig for fangst når selen "kaster unger" på denne årstid. Hestvik har vært et naturlig utgangspunkt for denne virksomheten.

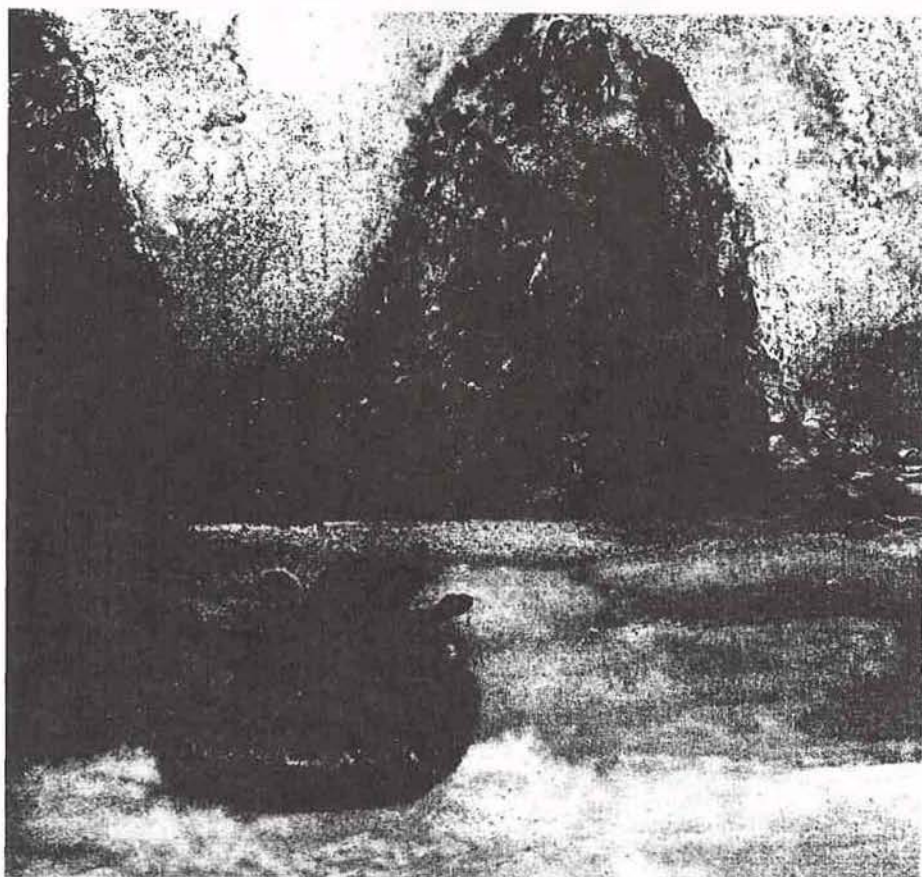
Fangstfolkene på Vega har tydeligvis hatt god kontakt med andre menneskegrupper langs Norskeysten. Detaljer i redskapsfremstillingen antyder at grupper fra ulike steder har arbeidet og produsert redskaper sammen, kanskje i forbindelse med felles fangstekspedisjoner til fastlandet. Av kalorimessige hensyn har det neppe vært grunn til å forlate havgapet. Kanskje trangen til å komme bort,

oppleve noe nytt og spennende, smake kjøtt uten transmak, fråtse i bær og være sammen med nye mennesker likevel fikk menneskene til å røre på seg til bestemte årstider?

Gjennom de konkrete data aner vi voksne og arbeidende mennesker. Vi må ikke glemme at tilholdstedene rommet mennesker av alle aldre og sinnelag, med gleder og sorger, med styrke og svakhet, slikt vi kjenner fra vårt eget liv. I Åsgarden har

fortsettelse s. 33

NYE BØKER

HELGELAND HISTORIE BIND I

Fra de eldste tider til middelalderens begynnelse ca. 1030.

Redaksjon: Kristian Pettersen og Birgitta Wik.
Utgiver: Helgeland Historielag.

Helgeland Historie bind I er første del av et planlagt historieverk om Helgeland. Dette første bindet er skrevet av seks arkeologer ved Museet, Universitetet i Trondheim: Kurt Alterskjær, Kristian Pettersen, Kalle Sognnes, Kari Støren Binns, Birgitta Wik og Lars F. Stenvik.

Boken er en sammenstilling av det vi hittil vet om forhistorien på Helgeland. Det er lagt vekt på å presentere stoff fra nyere undersøkelser. Vi vil derfor finne mye stoff her som ikke er presentert på trykk tidligere.

Boken er skrevet ut ifra Helgelands egne forutsetninger. Den tar utgangspunkt i hvordan menneskene har innrettet seg i forhold til de skiftende naturgeografiske forutsetningene gjennom tidene i forskjellige strøk av Helgeland.

Boken har 294 sider og er rikt illustrert med tegninger, kart og fotos, hvorav ca. 30 er i farge. Den kan kjøpes i bokhandelen eller bestilles direkte fra utgiveren: HELGELAND HISTORIELAG, 8976 FORVIK til en pris av 200 kroner.

LEIRFJORD BYGDEBOK BIND I

Dette er det første ordinære bind av Leirfjord bygdebok som er tenkt utgitt i tre bind. I tillegg blir det utgitt særbind der spesielle tema innenfor kultur og samfunnsliv blir behandlet.

Dette første bindet består av to hoveddeler: "Leirfjord fra de eldste tider til tidlig middelalder" og "Leirfjord i middelalderen", skrevet av henholdsvis arkeolog Kari Støren Binns, Universitetet i Trondheim og historiker Ragnhild Høgsæt, Universitetet i Tromsø. Fremstillingen er knyttet til en bestemt kommune i Nordland og byg-

ger i hovedsak på lokalhistorisk kildestoff. Dette har vist seg å være en nyttig innfallsvinkel også til en mer generell forståelse av nordnorsk fortid, og boken har derfor god anvendelse også utenfor lokalhistoriske kretser. Boken er rikt utstyrt med illustrasjoner, kart og fotos. (Antall sider: 195, opplag: 1000, trykkeår: 1985).

Boken koster kr. 95, og kan bestilles direkte fra utgiveren: LEIRFJORD BYGDEBOKNEMND, v/GUNNAR BERNTSEN, 8890 LEIRFJORD

Å VÆRE MENNESKE for lenge siden

Arne B. Johansen

Forskjellen mellom det moderne mennesket og hvilken som helst dyreart er meget stor og tydelig. Vi gir språklig uttrykk for dette når vi sier om en foraktelig person at han oppfører seg "verre enn et dyr". En annen markering er vår store interesse for dyr som oppfører seg på en menneskeliknende måte. Aper som kan spise med skje, ravner som kan snakke, og hunder som kan gå på to bein, gjør oss helt sikre på at dyrene aldri kan bli like høytstående som oss, selv om de "forsøker" aldri så mye.

Men dette tydelige mennesket er ikke så gammelt på Jorden. Så sent som for 10 millioner år siden fantes det fremdeles ingen skapninger som liknet særlig på oss, enda livet da alt hadde eksistert i over 400 millioner år.

Det som for 4 millioner år siden skilte ut en av dyreartene og etter hvert fjernet den mer og mer fra andre dyrearter, var at den begynte å lage og bruke redskaper. Et av de aller tidligste skrittene på denne veien var at man slo fliser av steiner slik at det oppsto skarpe hjørner og kanter som en kunne grave, skrape, stikke og skjære med.

Først for 40.000 år siden ser det ut til at folk begynte å utvikle spyd, og kanskje pil og bue. Dette skrittet var viktig fordi en da ble i stand til å felle sitt bytte på lang avstand. For 4000 år siden hadde en begynt å ta i bruk metaller. Da kunne man gi sine redskaper helt nye former, f.eks. med lange, bøyde egger. Både for jegeren, krigeren og jordbrukeren var dette en stor nyvinning.

Menneskets tid på Jorden er altså bare en hundrededel av den tid Jorden har hatt liv. Og mennesket har hatt "distansevåpen" bare i en hundredel av denne tiden igjen. Metaller har menneskene ikke hatt i stort

mer enn en tusendel av sine 4 millioner år.

Dette tyder på at utviklingsfarten har økt med tiden, omtrent som når en bremseløs bil begynner å rulle utfor bakke. En kan forstå dette ved å se på forholdet mellom mennesket og dets redskaper: Den som er så flink og forutseende at han alltid har en skarp steinkant for hånden kan klare seg uten kraftige klør, tenner og tyggemusklér. Og det er en biologisk regel at det som man kan klare seg uten, det forsvinner også gradvis. Dermed blir det en regel at kroppen rustes ned i takt med at redskapsbestanden blir bedre.

Dette leder til at det ikke blir noen vei tilbake for mennesket: Når kroppen er blitt tilstrekkelig nedbygd, kan man ikke lenger klare seg uten sine redskaper. Man kan ikke lenger klore djupt nok, bite hardt nok og springe fort nok uten hjelp av redskapene. Dermed er mennesket fanget i en felle der det eneste svaret man kan gi på konkurranse fra andre dyr er at man videreutvikler sin kultur. Man lærer seg å slå flere kniver av en begrenset mengde redskapsstein, og man lærer å forskanse seg mot f.eks. rovdyr.

Fartsøkningen kommer av at denne evnen til forbedringer øker i takt

med at den brukes: Den som er dyktigere enn andre til å slå steinfliser med gode egger, kan produsere mer mat enn andre og har derfor større sjanse til å få mange etterkommere, enn den som ikke er så dyktig redskapsprodusent. Den som klarer å oppdage rovdryrflokken tidligst, kan også ta de beste forholdsregler for å beskytte seg mot denne faren som kommer. Det er derfor denne forutseende mennesketypen som mest sjelden blir bytte for rovdyr.

Ved at det gjennom et stort antall generasjoner er redskapsdyktigheten som premieres, får denne overtaket over andre former for dyktighet. Den som ikke er redskapsdyktig, men i stedet f.eks. kan tenke merkelige tanker om liv og død, blir fort utkonkurrert av alle dem som har stor evne til å skaffe seg et fysisk overtak.

Dette overtaket gir i sin tur grobunn for nye utviklingslinjer. For eksempel har mennesket, med stormskritt, blitt helt overlegen alle andre dyr i å skape sitt eget klima, enten ved hjelp av klær eller huskonstruksjoner. Det har gjort oss i stand til å bosette oss i områder med mye lavere temperatur enn det vi fysisk sett er utrustet til å klare. Et menneske uten klær eller hus i Norge, ville ikke

-GLEDER MEG! MITT NAVN ER
VIKTOR ANDERSEN!

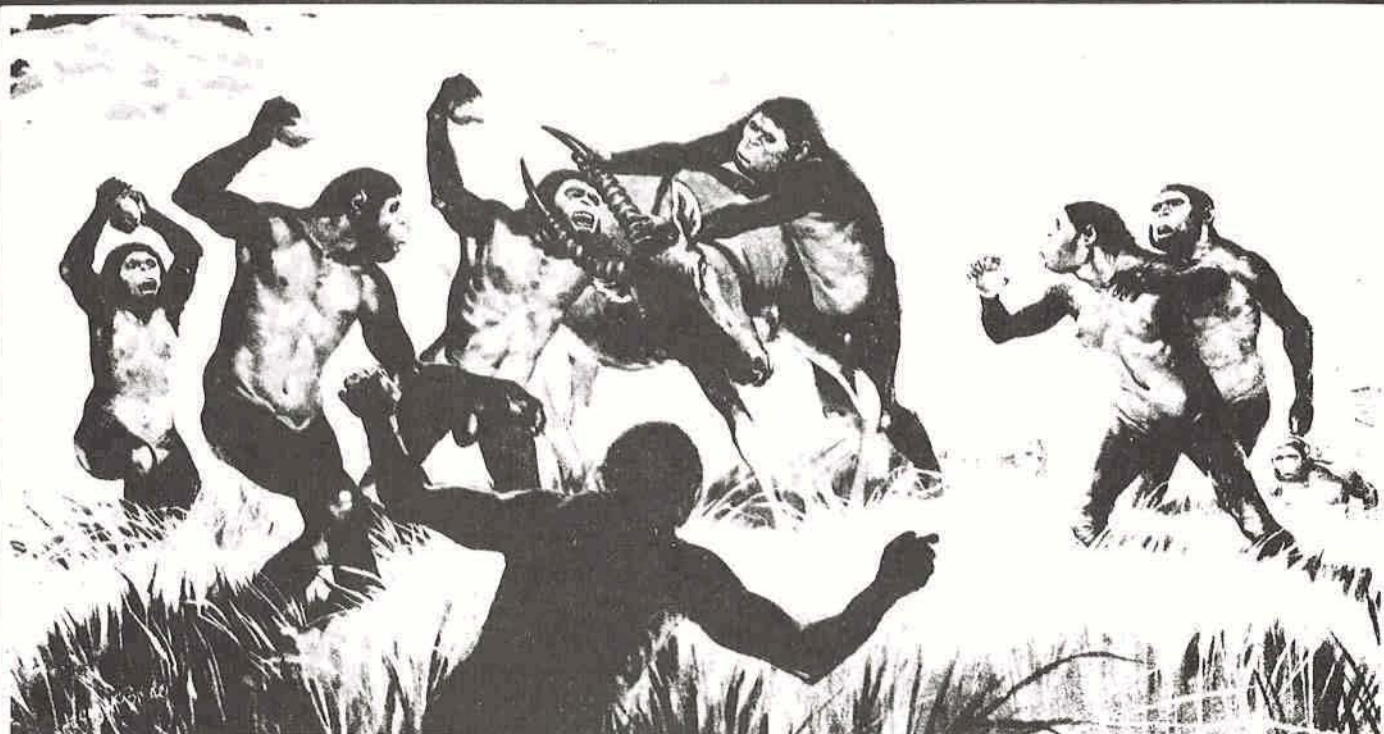
engang om sommeren overleve
særlig mange dager.

Det som har vært viktigst i fram-
veksten av mennesket er samvirket
mellom "ånd og hånd": Ved at "pre-
mien" hele tiden gikk til den som
produserte de beste redskapene,
ble framskrittet avhengig av evnen
til både å tenke ut gode redskaper

og til å lage dem. Dette skapte et
utgangspunkt for nye utfordringer
som i sin tur gjorde at tenkekapasi-
teten ble "provosert" til å utvikle
seg enda mer.

Det er også tenkekapasiteten som
har gitt mennesket dets store sosi-
ale evne. Den er minst like viktig for
å overleve som redskapene: Men-

nesket kunne ikke klare seg alene.
Det var avhengig av å tilhøre en
gruppe, de måtte samarbeide, og
dele. Om det var nødvendig med en
stor gruppe mennesker for å fange
en bestemt type vilt, var mennesket
også i stand til å skape en slik grup-
pe. Slektskapsfølelse og andre bind-
inger mellom individer gjorde slike
grupper av mennesker fleksible i

En gruppe av arten *Homo habilis* som levde i Afrika for ca. 2mill. år siden. Disse skapningene var trolig de første
som lærte seg å lage redskaper.

forhold til de arbeidsoppgaver som skulle utføres.

At mennesket etter hvert utviklet språk ble av stor betydning: Det var først ved hjelp av språket at utviklingen både av redskaper og grupper kunne skyte fart for alvor. Med et velutviklet språk var ikke mennesket lenger avhengig bare av å få demonstrert praktisk hvordan et redskap skulle lages og hvor jaktplassen lå. Det kunne også få det fortalt av en kyndig person. Dermed kunne langt mer komplisert kunnskap gå i arv. Og ved hjelp av språket kunne gruppen bygge opp en muntlig tradisjon og en forestilling om gruppens egenart. Sterkere tilhørighetsfølelse ble utviklet og gjorde sitt til å hindre at gruppen løste seg opp igjen i perioder da den ikke var daglig nødvendig.

De tidligste spor etter folk i Midt-Norge, er ikke en gang 10.000 år gamle. Og det er ikke gammelt i forhold til Afrikas 4 millioner år. Det er også vanskelig å få vite om det har vært folk her tidligere ettersom den siste store innlandsisen har gravd bort det meste av det som er eldre enn det tidspunktet da den dekket landet.

De første sporene vi finner, er nettopp de skarpkantede steinflisene som mennesker har etterlatt seg. Av merker i marken kan vi se at disse menneskene i vårt område bodde i telt eller i lette huskonstruksjoner. De kunne også gjøre opp varme. Det ser vi av alt trekull i jorden og av de fint bygde ildstedene å boplassene.

Av beinmateriale og av redskapene de etterlot seg, kan vi også se at de jaktet både på store og små dyr, både på land og i sjøen.

De første menneskene som kom hit hadde med seg i sitt arvestoff, og i sin hjerne flere millioner års oppsamlet ferdighet i å livberge seg. De visste hvordan de skulle finne redskapsråstoff og tildanne det; og de kjente til hvor og hvordan dyrene skulle fanges.

Vi kan regne oss til at folk har hatt denne "forhåndsprogrammeringen" ettersom de knapt ville funnet det verd å ta i bruk et område som var helt fremmedartet for dem: En jeger vil ikke oppsøke et område som ikke har noen av de viltarter han er vant til. Og en bonde vil ikke

slå seg ned der han ikke kan dyrke jorda på den tilvante måten. At både jegeren og bonden etter noen generasjoner kan ha fått en annen oppfatning av hva som er jaktbart vilt og dyrkbar mark er klart. Men dette betydde ingen ting for de mennesker som en gang sto og vurderte om det nye landet var godt. De var "innestengt" i sin egen leveform. De skuet inn i et ukjent landskap med utfordringer forskjellig fra dem de var vant til. Dessuten var de i ferd med å forlate et område, som vi har all grunn til å tro hadde rikelig med plass og nok av mat til alle. Man kan tenke seg at de første menneskene i Vest-Skandinavia kom tvers over Norskerenna fra det store landområdet som lå ute i Nordsjøen den gang.

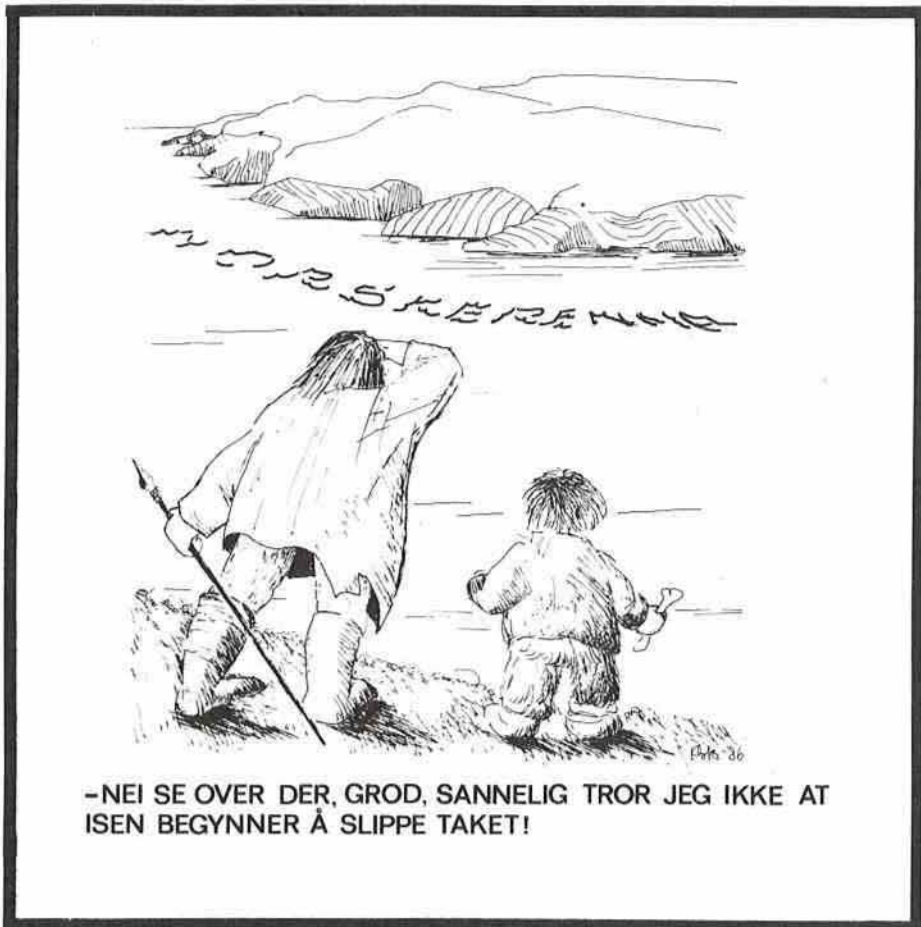
Men hvorfor skulle de så flytte over til de delvis isdekte norske kyster og fjell bl.a. til Midt-Norge? Samme gåte gjelder for alle de foregående innflyttingene til stadig nye landområder: Hvorfor begynte folk overhodet å spre seg utenfor Afrika for en million år siden? Man kan kanskje mene at det skyldes menneskenes evne til å føye seg inn i stadig nye landskapsforhold. Har de ingen kunnskap om fiske, lærer de seg det etter et antall generasjoner i et landskap som inneholder gode fiskemuligheter.

Men den som tror at dette er noe svar på spørsmålet, river bort grunnlaget for å forstå hele framveksten av menneskearten: Motoren i denne utviklingen må ha vært at det var tydelige behov som lokket fram ytre løsninger som f.eks. kniver. Det er like umulig for mennesket som for andre dyr å svare på en utfordring før den er dukket opp. Man kan heller ikke ruste seg mot en fiende med ukjente våpen og ukjent adferd.

Det største mysteriet med den første innvandringen til Midt-Norge er dermed hvorfor den overhodet kom. Når den først var kommet, er det lettere å forstå hvorfor folk oppførte seg som de gjorde.

Derfor har vi et stort forskningsarbeid foran oss: Vi må studere hvordan menneskene levde både i vårt eget område og i områdene omkring for omtrent 9000 år siden. Og vi må forsøke å forstå hvordan folks adferd i Midt-Norge forandret seg etter hvert som tusenårene gikk.

Dette arbeidet skal vi fortelle om i dette første nummeret av "SPOR" og i senere nummer. Vi gjør det fordi vi mener at dagens mennesker har godt av å se seg selv på litt avstand. Vi sitter kanskje ikke så sikkert i salen som vi tror? Startet vi feil for 4 millioner år siden?

herfra over bygdas ve og vel, over åker og grøde og over menneskene selv?

Men hva har så denne øksa vært brukt til opprinnelig? Det vet vi lite om. Den kan ha vært brukt som arbeidsøks, men den uskarpe eggen synes ikke å tyde på det. Den kan ha vært brukt som våpen, men mer sannsynlig er det at øksa utelukkende har vært et verdighetstegn, et tegn på sosial status og rikdom. Og tenk hvilken rikdom med 1,7 kg metall i ett stykke. Det må ha representert en stor verdi i en tid da bronse for første gang kom inn som verdimåler, og flint og bergarter fremdeles var materialet til våpen og redskaper.

Vi kan tenke oss at bronsens høye verdi og gylne glød har gitt dens innehaver en posisjon som sto meget høyt over almuens. I bytte for denne herlighet er det trolig at samfunnet på Ålvundeid har måttet framskaffe betydelige verdier, t.eks. i form av finere pelsverk eller andre ettertraktete varer lengre sør.

Dette får vi neppe vite noe sikkert om. Vi kan bare forundre oss over de spredte tegn på makt og rikdom som må ha eksistert i utpostene av Europa tidlig i bronsealderen.

FANGSTFOLK I FJELLET fra s. 28

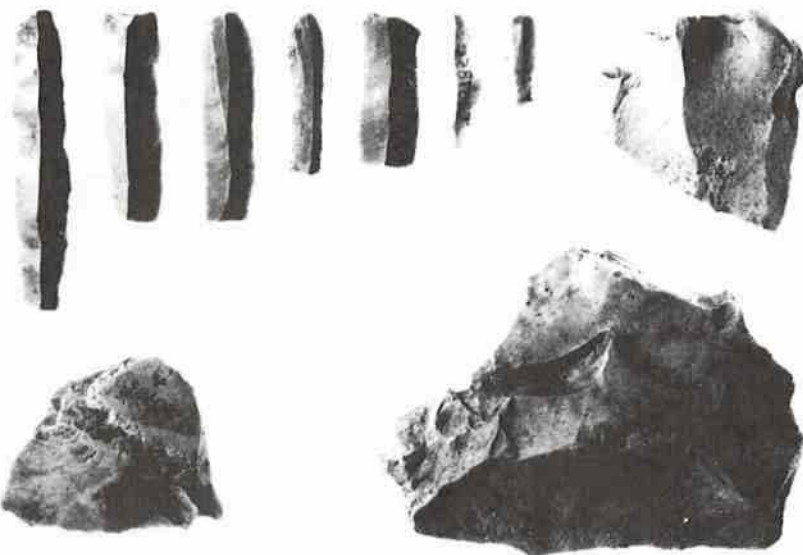
holdet i atmosfæren har variert gjennom tidene. En ^{14}C datering er derfor en relativ datering, ^{14}C -årene svarer ikke helt til solår. Til en viss grad kan feilkildene kontrolleres, og ved hjelp av kalibreringskurve kan ^{14}C -årene omregnes til absolutte år. Kurven er utarbeidet på grunnlag av årringstillinger på mange tusen år gamle trær.

En viss statistisk usikkerhet uttrykkes ved $\pm$ verdier.

-FINNER DERE NOE OLDTIDSGULL?
-FORETØBIG BARE TIDEMAN'S GUL-

TI GENERASJONER FANGSTFOLK PÅ VEGA FOR 8-9000 ÅR SIDEN

De lange, tynne flintflisene øverst har skarpe sidekanter. Slike eggstykker ble brukt i mange ulike redskaper. De avbilde har spor langs eggene som kan tyde på at de har vært brukt som kniver. De tre større flintstykkene har også spor etter bruk langs hjørner og egger. Gjenstandene er fra Skavdalen.

(Foto: P. Fredriksen.)

mennesker blitt unnfanget, født, vokst opp og levd livet i alt sitt mangfold. Boplassen var skueplass for hengivenhet, kameratskap, omsorg og nokså sikkert sjalusi, svik og fiendskap. Hvordan var det her når en vellykket fangst ble landet? Hvordan løste de innbyrdes kiving og strid? Levde de et godt liv?

Kan du se disse menneskene? For å hjelpe deg på gli er det laget noen tegninger av hvorledes Åsgarden og Middagskarheia kan ha sett ut da menneskene holdt til her. Herfra skulle vi ha like forutsetninger til å møte fangstfolket. Lykke til!

NÅR ARKEOLOGI BLIR LEVENDE

fra s. 6

På litt lengre sikt får man elevene til å sammenligne disse aktivitetene med levestett hos enkelte folkegrupper rundt om i verden i våre dager, f.eks. slik vi ser i filmreportasjene om eskimoene i de arktiske områdene og jungelindianerne som holder til ved Amazonas bielver i Brasil, Orinoco i Venezuela og andre steder i Sør-Amerika.

Gjennom årtusener har de arktiske jegere, regnskogens jegere og hakebrukere lært å tilpasse seg omgivelser som egentlig er meget sårbare. Detaljkunnskap om vegetasjon og dyreliv har satt dem i stand til å utnytte ressursene fornuftig og systematisk uten å overbeskatte dem. Egentlig har det moderne menneske ennå mye å lære.

NATUR OG MENNESKER I ELDRE STEINALDER

fra s. 11

per til høvdingesamfunn. Norges historie. Utg. K. Mykland. Oslo.

Mikkelsen, E. 1978: De første "nordmenn" på bunnen av Nordsjøen. Naturen nr. 3, 102. årgang.

Møllenhuis, K.R. 1977: Mesolitiske boplasser på Møre og Trøndelagskysten. Gunneria 27. Trondheim.

Nummedal, A. 1924: Om Flintpladsene. Nor.Geol. Tidsskr. No.7. Oslo.

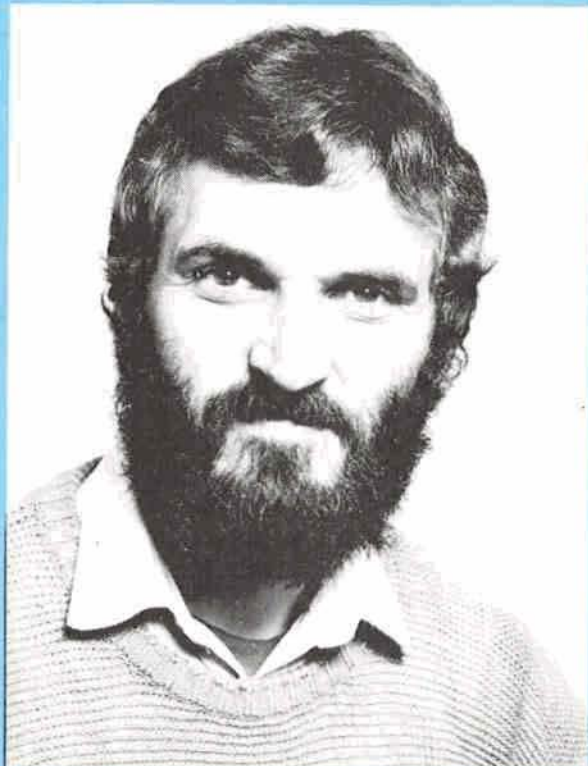
Pettersen, K. og Wik, B. (red.) 1985: Helgelands historie. Bind 1. Mosjøen.

Røfsen, P. 1972: Kvartærgeologiske og botaniske betingelser for mennesker i Sør-Norge i sein-glacial og tidlig postglacial tid. Viking, bd.36, 1972. Oslo.

Simonsen, P. 1975: Veidemenn på Nordkalotten. Hefte 1. Stensilserie B Historie Nr. 1. Inst. for Samfunnskunnskap, Univ. i Tromsø.

VÅR MANN I: Møre og Romsdal

Kristian Pettersen

I denne spalten vil vi presentere Riksantikvarens og Museets arkeologer og deres virke i byen og ute i distriktene.

Først ut er:

Kristian Pettersen, f. 1949.

Saksbehandler for omtrent alt som har med arkeologi å gjøre i Nordmøre og Romsdal.

Spesielle kjennetegn: Blå Volvo og lett kjennelig nordlandsaksent, skjegg og lutende gange.

Spesielt interessefelt: Steinalderen.

Synes distriktet er variert og inter-

essant. Nesten alt i norsk forhistorie finnes representert i distriktet.

Synes jobben er grei, på tross av mye ferjeventing. Dette oppveies av det trivelige folket i distriktet som ikke er sene om å få kaffekopper på bordet ved besøk.

Vanskelige saker er sjeldne i distriktet. Folk flest her er interessert i vår fortid. Av og til kan det imidlertid ligge an til kollisjon mellom utbyggingstiltak og fornminner, men i de aller fleste tilfeller løses problemene ad minnelig vei.

Morsomste sak i Statens tjeneste: Den gangen Museets metalldetek-

tor ble utlånt til bonden på Nordmøre som skulle undersøke om kyrne hadde fått kvast i seg.

Dårligste feltvær: Den gangen erte - suppa blåste ut av dyptallerkenen til to arkeologer på Ørskogfjellet.

Ønsker for framtida: At Møres fornminner og fortid må bli gjort tilgjengelig for allmennheten i større grad enn hittil.

Adresse: Arkeologisk avdeling, UNIT Museet, Erling Skakkesgt. 47b, 7000 Trondheim.

Ta gjerne kontakt over telefon: 07-592164 angående fornminnesaker i distriktet.

Alt i Trykksaker

- **Rapporter**
- **Bøker**
- **Brevark**
- **Konvolutter**
- **Brosyrer**
- **Fler-fargetrykk**
- **Hurtigtrykk**
- **Kopiering**

Fagmessig utført arbeid
Hurtig levering

UNIVERSITETET I TRONDHEIM

Vollabakken 15 - Tlf. 07-593200

Hvor og hvordan oppstår sentrum og periferi? Hvorfor ligger byer og tettsteder der de ligger i dag? Hvilke endringer har skjedd med sentra i tidens løp- og hvorfor?

Slike og lignende spørsmål ønsker vi å ta opp i neste nummer av SPOR. Her kommer vi til å be-
vege oss fra Helgeland i nord til Møre i sør, og vi tar bl.a. en tur innom Trondheim by. Funn og struk-
turer fra ulike tidspunkt i forhistorisk og historisk tid vil bli brukt til å kaste lys over disse
spørsmålene.

To av de tre store gravhaugene på Bertnem i Overhalla. Dette er den mest monumentale gruppen av gravminner i Midt-Norge. De viser at Bertnem en gang var maktsentret i Namdalen, trolig ca. 600–800. Den gangen gikk sjøen inn hit, og Bertnem kontrollerte utløpet av Namsen.

ABONNEMENT!

ja! jeg bestiller årsabonnement på «spor» kr.50

NAVN

ADRESSE

POSTNR./STED

SEND INGEN PENGER NÅ.
INNBETALINGSBLANKETT
VIL BLI SENDT SENERE

svar sendes til:

UNIT, MUSEET
SKOLETJENESTEN
Erling Skakkesgt.47b
7000 TRONDHEIM